1-2 697

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

1997 ЙИЛ

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

2 май, № 18 (3403)

Энди эскича ишлашга интилиш, эски қолипларни асраш, кечаги кун билан яшаш умидларидан воз кечайлик, эскилик сарқитларидан соқит бўлайлик. Янгиликка, янгича тафаккурга йўл очиб берайлик. Одамларни ҳам шунга даъват этайлик.

Ислом КАРИМОВ.

Андижон вилоят кенгашининг сессиясида сўзлаган нутқидан

ЙЎЛЛАР БУГУН... ТОШКЕНТГА ЭЛТАДИ

Шу кунларда Тошкентда ўтадиган XII Халқаро кинофестивалга тайёргарлик ишлари қизгин паллага кирди. Кинофестивалнинг ташкилий қўмитаси ҳамда Матбуот маркази ушбу тадбирда қатнашиш истагини билдирган мамлакатлар ва ташкилотларни рўйхатга олиш, фестивал қатнашчилари ва меҳмонларини кутиб олиш ва жойлаштириш билан боғлиқ ташкилий ишлар ҳамда ўтказилажак маданий тадбирларни режалаштириш ишлари билан бандлар. Шу кунгача 38та мамлакат киночилари Тошкент анжуманига қатнашиш истагини билдирдилар. Шунингдек, кино ихлосмандлари фестивалда қатнашадиган машҳур кино юлдузлардан баъзиларининг номларини ҳам билишлари мумкин. Улар орасида италиялик Арнелло Мутти, ҳиндистонлик Каришма Капур, Шохруххон Митхун Чакроборти, россиялик Евгений Матвеев, Сергей Соловьев, покистонлик Нодим, бангладешлик Бабита, Бирлашган Араб Амирликларидан Айхон Шаҳин ва бошқалар бор.

Машҳур ёзувчи Чингиз Айтматов бошчилигидаги ҳайъат аъзолари ҳам аниқланди. Минеко Акамота (Япония), Пьер Анри Сальфати (Франция), Се Фей (Хитой), Меҳмед Тенгрисевар (Туркия), Владимир Меншов (Россия) ва Гулчеҳра Жамилова (Ўзбекистон) фестивал филмларини баҳолайдилар.

Фестивалнинг очилишига бағишланган концерт дастури Юсуф Розиқов ҳамда Абдурашид Раҳимов раҳбарлигида саҳналаштирилмоқда. Тадбирга ҳомийлик қилувчилар орасида жаҳонга машҳур «Кока-кола», «Ўзбекистон ҳаво йўллари», «Ўздунробита», «Совпластитал» каби фирма ва компаниялар бор.

Қатнашчиларни рағбатлантириш мақсадида турли ташкилотлар ўз совға ва совринларини тавсия қилмоқдалар. Айниқса, фестивал совриндорларини катта мукофотлар кутиб турибди. Биринчи мукофотга сазовор бўлган филм 10 минг доллар, энг яхши эркак ва аёл ижрочилари учун 5 минг доллар, миллий мавзуни ўзига хос акс эттирганлиги учун 3 минг доллар билан тақдирланади.

Кинофестивалга тақдим этилган филмлар пойтахтимиздаги «Киночилар уйи»да, Алишер Навоий номидаги санъат саройида, «Ватан», «Дўстлик», «Нукус», «Қозоғистон», «Гагарин» кинотеатрларида намойиш этилади. Шунингдек, фестивал кунлари кино бозори ҳам қизғин бўлиши кутилмоқда.

Мана шуларнинг ҳаммаси ҳақида 30 апрел куни «Киночилар уйи»да бўлиб ўтган Тошкент кинофестивалига бағишланган Матбуот конференциясида батафсил ахборот берилди. Конференцияни Матбуот маркази раҳбари А. Усмонов олиб борди. Унда фестивал бош дирекцияси раҳбари Темурмалик Юнусов ҳамда ташкилий қўмита аъзолари қатнашиб, мухбирларнинг саволларига батафсил жавоб қайтардилар.

Афсус, Ҳидоятхон ярим йўлда қолиб кетди

5-бет

ҚОНУНЛАР КУЧГА КИРДИ

энди улардан қандай фойдалана билиш ўзимизга боғлиқ

Яқинда бўлиб ўтган Биринчи чақириқ Ўзбекистон олий Мажлисининг саккизинчи сессиясида инсон ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилувчи яна бир қатор қонунлар қабул қилинди. Ана шу муҳим ҳужжатлардан иккитаси — журналистлик фаолиятига боғлиқ қонунлар хусусида фикр-мулоҳазаларини сўраб бир гуруҳ касбдошларимизга мурожаат қилдик. Мана, уларнинг илк таассуротлари:

Эркин ЭСИРГАДИЕВ, «Ўзбекистон овози» газетаси мухбири:

Энди журналистлар қўлида «Ахборот олиш кафолотлари ва эркинлиги тўғрисида» ҳамда «Журналистлик фаолиятини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги қонунлар бор. Бу имкониятлар биздан катта масъулиятни ҳам талаб этади.

Менимча, энди қалам аҳли эркин ижод қилиш билан бирга кўпроқ омма орасида бўлиши, ҳар бир чиқиши орқали муаммоларни очиб ташлаши билан бирга унинг ечимини топишдаги таклифларини ҳам билдириши зарур. Негаки, биз қонун ҳимоясида кўпроқ жамият учун, халқимиз учун тараққиёт йўлларини топишда изланиш ҳамда имкониятлар қидириш йўлидан бормоғимиз даркор.

Ҳамро ҚАРШИЕВ, «Ҳуррият» газетаси мухбири:

Журналист шу пайтгача фуқаро сифатида давлат қонунлари ҳимоясида эди. Аммо бу янги қонунлар бевосита уларнинг ҳаёт мазмунига айланган ахборот олиш, тарқатишни кафолатлагани, эркинлик яратиб бергани, кенг ижодий фаолиятини ўз ҳимоясига олганлиги учун ҳам қимматлидир. Ҳақли равишда айтиш мумкинки, журналист—халқнинг тили. Дардини, қувончини, камчилигу ютуғини баралла айтадиган бурро тили. Шу пайтгача бу касб эгаларининг имкониятлари бироз чеклангандек эди. Бу қонунлар барча жойда журналист учун катта имконият ва кучли ҳимоя бўлишига шубҳа йўқ.

Норбек ТОШНИЁЗ, «Ватан» газетасининг масъул котиби:

Умид учқунлари бутун чарчоқларимни ёзиб юборди. Чарчоқларки, битта маълумот олиш учун «раҳбар»лар олдида етти марта сарғайганимда, таҳририятга келган шикоят хатини кўтарганча калаванинг учини тополмай бошим қотганида, танқидий мақолани ёзаётиб эртага бошимга нима кунлар тушаркин, дея қаламимни тишлаб қолганимда...

Ҳа, айни ўша онларда елкамга миниб олган чарчоқлардан бугун қутулгандай бўлдим. Агар бизни суюнтирган ҳар иккала қонун қоғозда қолиб кетмайдиган бўлса, бу каби юклардан бутун журналистика халос бўлади.

Бугун буюк келажак қуриш йўлидаги ислоҳотларни пайсалга солаётганлар, ўтирган курсисида илдиз отиб кетганлар, келажакка эмас, оёғининг остига зўрға қараётганлар топилади. Буни халқ билиб, кўриб турибди. Энди ўзининг ҳуқуқ ҳимоясида эканига ишонган журналист ҳеч қаерда бошини эгмайди, ичимиздаги қуртларга қарши курашга дадил отланади.

Алижон ЭШБОЙ, Миллий матбуот маркази референти:

Жаҳон эркин матбуот куни арафасида мамлакатимиз парламенти оммавий ахборот воситаларида фаолият юритаётган қалам аҳли учун дастуриламал бўлган икки қонунни қабул қилди. Зеро, бу икки қонун айни пайтда қабул қилиниши даврнинг кечиктириб бўлмас талаби эди.

Сессияда юртбошимиз матбуотнинг том маънодаги тўртинчи ҳокимият даражасига кўтарилиши борасида нималарга кўпроқ эътибор беришимиз мумкинлигини ва ҳақиқий демократик давлат тамойилларининг асл моҳиятини айни матбуот ва оммавий ахборот воситалари орқали халққа етказиш лозимлигини қайта-қайта таъкидлаганлари бежиз эмас. Президентимиз матбуотнинг кучи орқали ижтимоий ва иқтисодий ривожланиш йўлига тўсиқ бўлаётган, тўрачилик, боқимандалик ва сансоларлик иллатларига зарба бериш пайти келганлигини яна бир бор қайд этиб, бажарилиши лозим ишларнинг нақадар долзарблигини эслатиб ўтди.

Бизнингча, барча қалам аҳли ва журналистлар учун бу икки қонун ҳақиқий дастуриламал, ҳар биримизнинг доимий ҳамроҳимиз бўлиб қолажак.

ПИКАССО

4-бет

6-бет

ДАМ ОЛИШ

ЛОК ВИРСА — ХАЛҚ МЕРОСИ ДЕГАНИ

Бугун мамлакатимизда халқ ҳунармандчилигини янада ривожлантириш,унутилаётганларини тиклаш, усталарга етарли шарт-шароитлар ва имкониятлар яратиш борасида катта ишлар қилинмоқда. Нафсиламрини айтганда, халқ усталари, аждодларимизнинг нафис санъатини давом эттираётганлари бундай эътиборга лойиқдирлар. Яқинда Покистонда Ўзбекистон галереясини ташкил этиш ишлари ниҳоясига етказилгани ҳам фикримизнинг далилидир. Ушбу галереяни ташкил этиш бошланганида таржимон сифатида иштирок этган Йигитали УСМОНОВ қуйидагиларни сўзлаб берди:

Покистонда ўзбек галереяси

— Лок Вирса халқ мероси маъносини англатади. 1974 йили Покистон маданият вазирлиги қошида, халқ оғзаки ижодини ўрганиш мақсадида очилган, уч-тўрт олимдангина иборат бўлган бу ташкилот, бугунги кунда халқнинг маданий меросини келажак авлодларга асраб-авайлаб етказувчи чин маънодаги маданият марказига айланган. Лок Вирсада халқ маданий меросини ўрганувчи бир неча заллардан иборат музей, минглаб халқ меросига оид китоблар тўпланган кутубхона, ўқув зали ва керакли манбалардан нусха кўчириб олиш имкониятига эга лаборатория, халқ меросига оид китобларни чоп этувчи нашриёт мавжуд...

Лок Вирсанинг бош директори Укси Муфти жанобларининг ишбилармонлик қобилиятини таърифлашга сўз ожиз. Ёрқин бир мисол. Покистонда Муфти жанобларининг ташаббуси ва раҳбарлиги остида йилига икки марта халқ сайили — фестивал ўтказиларкан. Баҳорги фестивал апрел ойида Исломободда, кўзда Лахор шаҳрида.

Бутун дунёдан, кўпроқ Осиё ва Африка мамлакатларидан санъаткорлар, ҳунармандлар, халқ усталари таклиф этилиб, амалий санъат-кўргазмалари, турли томошалар, концертлар ташкил қилинади. Ана шундай фестивалда 1994 йили Ўзбекистон делегацияси ҳам қатнашган эди. Халқ сайили тақрибан 50 минг кишилик стадион ва унинг атрофида ташкил этилади. Стадион атрофи савдо дўконлари ва ошпазларга ижарага берилади. Ўн кун давомида кечаю кундуз тинимсиз ўйин-кулги, рақсу ҳангома тинмайди.

Муфти жаноблари бир марта Ўзбекистонга сафар қилиб, ўзбек санъатига тан бериб, бундай санъат намунасини Покистонда ҳам яратиш фикри туғилган. Бу ниятни амалга ошириш учун барча тадбирларни ишга солди.

Наққошларимиз Лок Вирса музейининг Ўзбекистон галереясида иш бошлагандан сўнг ўн кун ўтар-ўтмас Покистоннинг турли вилоятларидан ўзбек наққошларидан иш ўрганиш учун наққошлар, санъат билим юртларининг талабалари кела бошладилар. Музейга кириш билети 10 рупиядан. Ўзбекистон галереяси ҳали битмай туриб Лок Вирсага даромад келтира бошлади. Муфти жанобларининг нияти эса бундан кейин Покистонга ташриф буюрадиган барча давлат арбобларининг Лок Вирса музейи ва Ўзбекистон галереясини бир томоша қилиб кетишларига эришиш.

Музейда Ўзбекистон галереяси учун катта зал ажратилган. Наққошларимиз мураббийлари Уста Маҳмуд Тўраев, Музаффар Болтабоев, Неъматилло Азизов ва Авазбек Поччаев Ғуломжон Йўлдошев раҳбарлигида 50 кун давомида фидойилик билан меҳнат қилиб, Покистонда ўзбек наққошлик санъатининг гултожини яратдилар. Таржимонликдан бўшаган пайтларимда камина ҳам наққошларга баҳоли қудрат ёрдам бериб, баҳонаи сабаб бу ҳунардан бироз хабардор бўлдим.

Ниҳоят, 50 кунлик тинимсиз меҳнатдан сўнг галереядаги нақшинкорлик ишлари тугади. Уни қабул қилиш маросимида сўзга чиққан Муфти жанобларининг қуйидаги сўзлари ўзбек халқига, наққошларимиз меҳнатига берилган холисона баҳо бўлди:

Давоми бешинчи бетда

«ШАРҚ ТАРОНАЛАРИ» ЧОРЛАЙДИ

Бу йил катта тадбирлар, фестиваллар, учрашувларга бой бўлиши шубҳасиз. Ана шундай улуғ анжуманлардан бири Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори билан ўтказиладиган «Шарқ тароналари» халқаро мусиқа фестивали. Ҳозир республикамиз мусиқа аҳли ана шу тадбирга жиддий ҳозирлик кўрмоқдалар. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, Юнус Ражабий номидаги мақомчилар ансамблининг бадиий раҳбари Исроилжон Ваҳобов билан суҳбатимиз ана шу хусусида бўлди:

— «Шарқ тароналари» халқаро мусиқа фестивали шу йил 25 августдан 2 сентябрга қадар Самарқанд шаҳрида ўтказилади. Шуниси муҳимки, ушбу тадбир республикамиз мустақиллиги байрамига уланиб, санъат ва мусиқанинг чинакам байрамига айланиб кетади. Фестивалга элликка яқин Шарқ мамлакатларидан мусиқачилар ташриф буюриши кутилмоқда. Шунингдек, кўплаб Ғарб мамлакатларидан ҳам меҳмонлар таклиф этилган.

Фестивалда ижро этиш учун ҳар бир мамлакатдан учтадан мусиқий асар танлаб олинади. Албатта, танлаб олиш учун нуфузли ҳакамлар ҳайъати фаолият кўрсатади. Ҳозир ҳайъат таркибида ўзбек мумтоз мусиқаси билимдонлари Фаттоҳхон Мамадалиев, Турғун Алиматов, Улмас Саиджонов, Муножот Йўлчиева, шунингдек, Шарқ давлатларидан ташриф буюрувчи санъаткорлар бўлиши кўзда тутилмоқда.

Тақдим этилган асарлар учта йўналиш бўйича саралаб олинади: халқ мусиқа ижодиёти намуналари, мумтоз миллий мусиқий асарлар ҳамда замонавий миллий асарлар. Уларни ижро этиш 15 дақиқадан ошмаслиги, ҳамда мазмуни фестивал шиорига мос келувчи дўстлик, умуминсоний қадриятлар, тинчлик руҳида бўлиши лозим.

Фестивалда мумтоз миллий мусиқа асарлари билан бирга катта ашула каби қадимий қўшиқларимизни ҳам ижро этиш кўзда тутилмоқда.

Шуниси муҳимки, тадбир доирасида Шарқ халқлари маънавий мероси, мусиқа санъатига бағишланган бир қатор илмий-амалий конференциялар ўтказилади. Турли мамлакатлардан келган санъаткорлар ўзаро учрашиб, фикр алмашадилар.

Ҳозирги кунда бизнинг мақомчилар ансамблимиз ҳам ушбу фестивалда қатнашиш учун жиддий тайёргарлик ишларини олиб бормоқда.

Ҳ. ҚОДИРОВ

ёзиб олди

Янги кўргазма

АНЪАНАЛАР — МУСАВВИРЛАР НИГОҲИДА

Франция Республикасининг Ўзбекистондаги элчихонасида очилган кўргазмага «Анъаналар» деб ном берилган. Бу ерда мамлакатимизнинг таниқли икки рассоми — Александр Волков ва Дамир Рўзибоевнинг шахсий коллекцияларида сақланаётган асарлари намойиш этилмоқда.

Рус рассоми А. Волков асарлари ҳаёт қувончларини ҳис этиш билан йўғрилган бўлиб, ҳаётнинг абадийлигига ишончни мустаҳкамлайди. Кўргазмага қўйилган «Манзара», «Болалар» ва бошқа бир қанча асарлари бунга мисол бўла олади.

Ҳаётга ташналик Д. Рўзибоев ижодига хос хусусиятдир. У санъатда ўзини Волковнинг издоши деб билади. Кўргазмага, асосан, унинг ҳайкалтарошлик асарлари қўйилган бўлса ҳам, иккала санъаткорга хос бўлган белгилар яққол кўзга ташланади. Келажакка ишонч, дунёнинг ва табиат билан уйғунликда яшовчи инсоннинг гўзаллигини, кундалик турмуш доирасидан чиқиб кетадиган инсон руҳиятининг софлигини акс эттиришга интилиш иккала рассом учун муштарак фазилатдир. Рассом илҳом билан яратган «Муза», «Икки фаришта» асарлари қўшиқ каби янграйди.

Иккала рассомнинг ишлари республикамиздан ташқарида ҳам маълум ва машҳур. Уларнинг асарлари кўп мамлакатлардаги музейларга қўйилган, музей фондларида, нуфузли бадиий галереяларда сақланади.

— Санъат — Шарқ ва Ғарб маданиятлари ўртасидаги бир-бирини тўлдирадиган ва бойитадиган мустаҳкам кўприкдир, — деди кўргазмани очиш чоғида Франция Республикасининг Ўзбекистондаги фавқулодда ва мухтор элчиси жаноб Жан Клод Ришар. — Ижодиётда анъаналарнинг ривожланишини, ўтмишнинг ҳозирги давр билан узвий боғлиқлигини яққол намойиш этаётган ҳозирги экспозиция бу фикрни тасдиқлайди. Бундай кўргазмаларни ўтказиш анъанага айланади ва мамлакатларимиз ўртасидаги маданий алоқаларни кенгайтиришга ёрдам беради, деб умид қиламан.

Кўргазмани очиш маросимида БМТнинг Ўзбекистондаги доимий вакили Холид Малик, бир қанча хорижий давлатларнинг республикамиздаги элчихона ва ваколатхоналарининг бошлиқлари иштирок этди.

Анна ИВАНОВА,

Светлана ТЕН,

ЎзА мухбирлари

Уста Мулла Қирғиз ким бўлган?

2-бет

ТВ

САМИМИЙЛИККА НИМА ЕТСИН

Телевидениемизда шоир Усмон Азимовнинг Ўзбекистон халқ ёзувчиси Шукур Холмирзаев билан суҳбатини кўриб хурсанд бўлдим.

Менга ёққан жойи шундаки, адабиётимиз, маънавиятимиз муаммолари тўғрисида бўлган бу мулоқот жуда самимий, ўта ҳаётий кечди. Менга худди шундай туюлди — Усмон Азим Дўрмондаги ҳануз битмаган дала ҳовлисидан бир хабар олгани борган, айланиб юриб, Шукур аканинг хонасига тасодифан кириб қолган. Шукур ака «Э, Усмонбой, бир айланиб кепсиз-да» деб хурсанд бўлиб кетган ва... ўз-ўзидан суҳбат бошланган. Шу пайт десангиз, бунақа имкониятларни қидириб юрган телевидение ходимлари «Қани, таваккал, тасвирга тушираверайлик-чи, нима бўларкин» дейишган-да, аппаратларни ишга солворишган.

Бизга мана шундай самимий, ҳаётий, бўрттирилмаган, бўяб-чирмалмаган суҳбатлар керак. Ҳар ким ўз фикри, нуқтаи-назарини шундай эркин, ўзига хослик билан баён қилсин.

Шундай гўзал суҳбатдан кейин Морена Кларанинг яна йиғи-сиғиси бошланганини ҳисобламаса, хўб иш бўлди-да.

М. ОҒАЛИЕВ

Нақд гап

ТАДБИРЛАРГА ЙЎЛЛАНМА ДАСТУРЛАР ЗАРУР

«Маънавиятсиз — келажак йўқ!» Президентимиз қатор нутқларида таъкидлаган бу ҳақиқат айниқса сўнгги ойлар ичида шиорга айланиб кетди. Республикамиздаги ҳар бир ташкилот ва муассасада ташкил этилган Маънавият ва маърифат гуруҳлари эса халқимиз истиқболи чиндан-да ёрқин бўлишини таъминлашга ўз ҳиссаларини қўшиш ниятида мунтазам равишда жойларда маънавият кечалари ва тадбирларини ўтказмоқда.

Фидойилар саъй-ҳаракатлари билан ташкил этилаётган бундай тадбирлар, табиийки, маънавий меросимиз ва қадриятларимизга катта эътибор, меҳр ва билимдонлик чашмаларидан сизиб чиқмоқда. Ундан баҳраманд ёки хабардор бўлганки фуқароларимиз қалбида фахр, ғурур хислари жўш уриши, шубҳасиз.

Ўтган шу йилнинг ўзида республикамиз мактабларида «Ўзбекистон — камолот йўлида», «Маънавият — авлодлар мулки», «Амир Темур — буюк давлат арбоби», «Улуғбек хазинаси», «Чўлпон — ёруғ юлдузимиз», «Мунаввар қори ва Беҳбудий — миллатимиз фахри» каби ўнлаб мавзуларда адабий кечалар ўтказилди. Уларнинг аксарияти ташкилий жиҳатдан ҳам, бадиий жиҳатдан ҳам ҳавас қилса арзигулик даражада ўтаётир, десак хато бўлмас. Бундай тадбирларнинг ҳар бирида бир неча юзлаб ўқувчи ва муаллимлар иштирок этишмоқда. Бир мавзуда ўтказилган суҳбат ва кечаларда иштирок этган ўқувчилар умумий сонининг ўзи ҳам бир неча ўн мингни ташкил этади. Бу жуда кенг кўлам! Ўтказилаётган тадбирларнинг аҳолига таъсири — жуда салмоқли!

Айнан шу муносабат билан камина бундай маънавият ва маърифат кечаларининг дастур йўналиши ҳақида ўз мулоҳазамни билдирмоқчи эдим. Мен аввало ўзим раҳбарлик қилаётган синф ўқувчилари иштирокидаги, сўнг мактабимиз доирасидаги, Наврўз байрами кунларида туманимиз миқёсидаги ва вилоятимиз марказида Соҳибқирон Амир Темурга бағишланган кечаларда қатнашдим. «Туркистон» саройида ўтказилган улкан тантанани республика телевидениеси орқали томоша қилдим.

Пойтахтдан олисдаги шаҳар ва қишлоқларда, маҳалла ва мактабларда ўтказилаётган маънавият ва маърифатга бағишланган тадбирларда ўзимиздан юқори ташкилотлар ўтказаётган анжуманлардан андоза олишга ҳаракат қилаяпмиз. Бироқ... нусха олиш — барибир, тадбирларимизнинг руҳини, таъсир қанотини кучсизлантириб қўяётганга ўхшайди.

Таклифим — маънавий-маърифий тадбирлар дастурларини шакллантиришда республикамиз фуқароларининг бугунги маънавий эҳтиёжидан келиб чиқилса! Масалан, Алишер Навоийга бағишланган тадбирда улуғ бобомизнинг юқори мартаба, маълум мулк эгаси бўла туриб, оддий фуқаролардек камтарона ҳаёт кечирганлигига, бу муҳтарам инсоннинг илму маърифатни ривожлантиришга, мамлакатда ободончилик ишларига улкан раҳнамолик фаолиятига кўпроқ урғу бериш жоиздир. Ёки шу кунларда таваллудининг юз йиллиги нишонланаётган адиб Чўлпоннинг миллатни уйғотиш, маърифатпарварлик ва тараққийпарварлик фаолиятини теранроқ очиб бериш шу кунги тадбирларимизнинг бош йўналиши бўлмоғи керак, деб ҳисоблайман.

Ҳа, қуйи бўғинларда фаолият кўрсатаётган биз, жамоатчи маърифатпарварлар ўз мутасаддиларимиздан ана шундай услубий дастурлар кутаяпмиз!

Маърифат ЖАҲОНГИРОВА,

Марҳамат туманидаги 27-мактаб ўқитувчиси

ЭЗГУЛИКНИНГ УМРИ БОҚИЙ

Ҳаёт—инсон учун энг катта мактаб. У ўз умри давомида яхшиларга ёндошади, эзгулик ва саховат булоқларидан баҳраманд бўлади. Зотан, ўрганиш ва ўргатишнинг савоби бисёр, Ҳазрат Навоийнинг «Ким сенга бир ҳарф ўқитмиш ранж ила...» деган машҳур сатрларини эсланг. Дарҳақиқат, устоз ва шогирдлик анъанаси жамиятимиздаги муҳим қадриятлардан саналади. Ҳар бир комил инсон учун ота-она қанчалик ардоқли бўлса, устозу муаллим шунчалик азиз ва мўътабар. Чунки у қалбларни маърифат ва маънавият нурлари ила чароғон этади.

Ушбу мақолани ҳам шогирднинг ўз устозига эҳтироми ва ҳурмати ифодаси, деб билинг.

Олимнинг олимлиги бу ёруғ дунёда неча йил умргузаронлик қилганию, қанча китоб ёки рисола ёзгани билан ўлчанмайди. Зеро, у энг аввало, ўзи мансуб бўлган халқнинг онгли фарзанди, жамиятининг фаол аъзосидир. Шу нуқтаи назардан олиму фузало хизматини фанга қўшган илмий ҳиссаси, халққа келтирган фойдасига қараб баҳоламоқ жоиз. Бу масалада бошқа мезон бўлиши мумкин эмас.

Ўзбек тилшунослиги, хусусан, шевашунослик ҳақида гап боравкан Ҳисом Ғуломовнинг номини тилга олмасдан ўтиб бўлмайди. Умрини фанга бағишлаган бу фидойи инсоннинг илмий мероси бугунги кун учун зарур ва қимматлидир. Устоз билан танишувим кечагидек ёдимда. Аспирантурада ўқиб юрган кезларимда Тошкентга йўлим тушди. Илмий ишим юзасидан Ўзбекистон Фанлар академияси Тил ва адабиёт институти мутахассисларидан йўл-йўриқ ва маслаҳатлар олишим керак эди. Институт директори ўринбосари марҳум Ҳоди Зарипов менинг Самарқанддан келганимни билгач: «Ҳамшаҳрингиз Ҳисом Ғуломов билан таништириб қўяман, у сизга ёрдам беради», деди. Кўп ўтмай очиқ чеҳрали, кўринишидан серғайрат бир кишини бошлаб келди. Бу — Ҳисом Ғуломов экан. Мен шевалар бўйича иш қилаётганимни айтдим. Суҳбатимиз узоқ давом этди.

Ўша учрашувдан сўнг устоз билан қадрдонлашиб кетдик. Кўнгилимиз ва мақсадимизнинг яқинлиги бунга имкон берган бўлса керак. Ҳ. Ғуломов билимдон, феъли кенг инсон эди. 60-йилларда биз у киши билан Зарафшон воҳасидаги кўпгина тарихий жойларни, қишлоғу шаҳарларни, овулларни пиёда кезиб чиққанмиз. Тилшунослик муаммолари билан шуғулланадиган олим учун халқ орасида бўлиш кони фойда. Чунки турли тоифали одамлар билан учрашасиз, уларнинг ички дунёси ва қизиқишларидан огоҳ бўласиз. Баъзан ёнма-ён яшайдиган қишлоқ аҳолисининг тили ва шеваси, талаффузи бир-бирига ўхшамайди. Бунинг тарихий-этнографик илдизларини аниқлаш учун устоз билан ҳафталаб тоғу-тошларда қолиб кетардик.

Ана шу экспедициялар, илмий изланишлар натижасида «Ургут шевасида олмошлар», «Ўзбек тилининг лексик бойиши», «Ўзбек ва тожик тиллари алоқалари», «Ургут тили лексикасидан» каби рисолалар дунёга келди. Бу устоз олиб борган илмий кузатувларнинг ярми, десам янглишмайман. Чунки у ўзига нисбатан жуда талабчан бўлиб, тадқиқотларида чуқур мантиқ ва холисликка интилар эди.

Чамаси ўзбек шеваларининг кўп жилдли луғатларини, унинг изоҳли луғатини яратиш пайти келди. Масаланинг яна бир жиҳатини унутмаслик лозим. Шевашуносликка оид мукаммал луғатнинг вужудга келиши ўзбек тили этимологиясини (сўзларнинг келиб чиқиши) ўрганишга янги имкониятлар очади. Бунда кўпгина тадқиқотлар қатори Ҳ.Ғуломовнинг «Ўзбек ва тожик тиллари алоқалари» китоби муҳим манба бўлиб хизмат қилиши мумкин.

«Ўзбек тилининг Жиззах шеваси» мавзуида номзодлик диссертациясини ёқлаган олим кейинги йилларда кўплаб янги монографияларини эълон қилди, иқтидорли шогирдлар етиштирди, профессорлик илмий даражасига эришди. Устоз таълимини олган аксарият ёшлар бугунги кунда илм-фаннинг турли соҳаларида самарали фаолият юритишмоқда. Шахсан ўзим ҳам аввал номзодлик, сўнг докторлик ишимни бевосита Ҳ. Ғуломовнинг раҳбарлиги остида ҳимоя қилганман. Араб, рус, форс, тожик ҳамда туркий тилларнинг етук билимдони бўлган устоз шогирдларига нисбатан қаттиққўл, айни чоғда жуда меҳрибон эди.

Илм-фан соҳаси инсондан тинимсиз ўқиб-ўрганишни, фидойиликни талаб қилади. Ҳ. Ғуломов бу борада ҳам биз, ёшларга ўрнак эди. Унинг тадқиқотларида ўзбек ва тожик тиллари ўртасидаги алоқалар, эрон гуруҳи ва бошқа туркий тиллар билан тарихий муносабатлар чуқур таҳлил қилинади. Маълумки, бу йўналишда А. Мухторов, А. Боровков, К. Юсупов каби олимлар илмий изланишлар олиб боришган. Устоз улардан фарқли ўлароқ, мавзуни қиёсий услубда ўрганди, муҳим илмий-назарий хулосалар чиқарди, тилшуносликнинг этнографик жиҳатларига эътиборни қаратди. «Ўзбек ва тожик тилларининг алоқалари», шунингдек, «чил» сўзининг маънолари ва қўлланилиши», «Ўзбек ва тожик тилларининг ўзаро муносабати масалалари» рисолаларида юқоридаги фикрнинг тасдиғини кўриш мумкин.

Шевашунос олим, профессор Ҳисом Ғуломов ҳаёт бўлганида 70 ёшга тўлар эди. У кўп йиллар давомида пойтахтимиздаги олий ўқув юртларида кафедра мудири, факултет декани сифатида самарали иш олиб борди. Ўқув-тарбия жараёнини takомиллаштириш йўлида куч-ғайрати ва ташкилотчилик қобилиятини аямади. Талай ўқув дастурлари, қўлланмалар яратишда бош-қош бўлди.

Умр-инсонга берилган бебаҳо неъмат. Ҳаёт деб аталмиш бу рўйи заминда яхши ном қолдириш ҳар кимга ҳам насиб этавермайди. Ҳ. Ғуломов ана шундай бахтга муяссар бўлган кенг қамровли олимлардан бири эди. У бошлаган ишларни шогирдлари муносиб равишда давом эттиришмоқда. Зеро, эзгуликнинг умри боқийдир.

Назар РАЖАБОВ,
Самарқанд Давлат университети профессори, филология фанлари доктори

ЁДНОМА

УСТОЗ

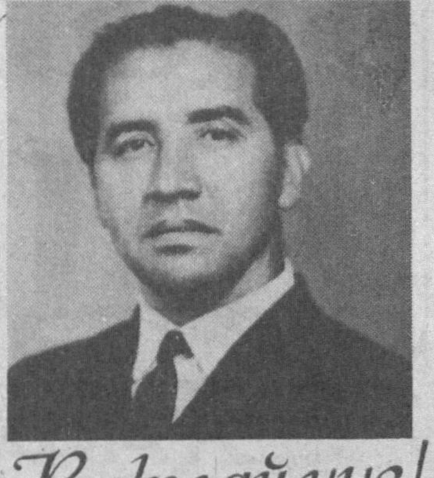

Қутлаймиз!

Ўқитувчилик, мураббийлик, устозлик дунёдаги энг фахрли, масъулиятли касблардан бири. Чунки барча моддий неъматлару маънавий бойликларни яратувчилар, инженеру олим, шоиру арбоб устозлар туфайли камолатга эришадилар, жамият тараққиётига ҳисса қўшадилар. Бу касб қанчалик машаққатли бўлса, унга садоқатли бўлиш, заррача доғ туширмай узоқ йиллар фаолият кўрсатиш ундан ҳам машаққатлироқ.

Туғилган кунига 70, илмий-педагогик фаолиятига 50 йил тўлаётган таниқли тилшунос олим Сиддиқ Фузаилов ана шундай касб эгаси бўлган фидойи мураббийларимиздандир.

С. Фузаилов 1927 йилнинг 5 майида Тошкентда, ўз даврининг илм-маърифатли хонадонларидан бири Миромил ва Тошбиби оиласида таваллуд топган. Уйдаги илмга чанқоқлик муҳити уруш даврининг моддий қийинчиликларига қарамай, Сиддиқни олий илм даргоҳига бошлаб борди, у 1943 йилда Ўрта Осиё Давлат университетининг филология факултетига ўқишга кирди. Ўша йиллари факултетда ўзбек филологиясининг Абдураҳмон Саъдий, Айюб Ғуломов, Ғулом Каримов, Турсун Иброҳимов, Зикриё Мирҳожиев сингари етук намояндалари дарс беришарди. Ана шундай илмий-ижодий муҳитда усаётган, ўз тенгқурлари орасида тиришқоқлиги билан ажралиб турадиган Сиддиқ Фузаилов 1948 йилда давлат имтиҳонларини муваффақиятли топширади, илмий-назарий жиҳатдан бақувват диплом иши яратиб аспирантурага тавсия этилади. Улкан тилшунос олимлар А. Ғуломов, В. Насимов раҳбарлигида олиб борилган илмий иш «Ҳозирги ўзбек тилида равиш» мавзуидаги диссертацияни муваффақиятли ҳимоя қилиш билан якунланади.

Домланинг шундан кейинги илмий изланишлари асосан ўзбек тилининг грамматик тузилишини тадқиқ этишга бағишланди. Ўзбекистонда ўзбек тилининг ўқитилиши ва ўқувчиларнинг саводхон бўлишларида С. Фузаиловнинг муайян хизматлари бор. Олимнинг 2-синф учун яратган «Она тили» китоби энг яхши дарсликлардан бири сифатида тан олинган.

Сиддиқ Фузаилов мураббийлик, илмий-тадқиқот ишларини маъмурий лавозимлар билан биргаликда олиб борди. У кўп йиллар мобайнида филология факултети декани муовини, декан, ТошДУ проректори муовини, проректор лавозимларида самарали фаолият олиб борди.

Ўзбекистоннинг турли бурчакларида ўзбек тили ва адабиётидан дарс бераётган минглаб ўқитувчилар, ўзбек адабиёти, адабиётшунослик ва тилшунослик фани соҳаларида ҳозирги кунда фаол ва самарали меҳнат қилаётган юзлаб шоиру адиблар, олимлар Сиддиқ Фузаиловни ўзларига устоз деб билади. Шунинг учун узоқ йиллар соғу саломат бўлинг, устоз, деб яхши ният қиладилар.

А. РАСУЛОВ,
ТошДУ ўзбек филологияси факултети декани,
Р. ИНОҒОМОВ,
ТошДУ доценти

—Қисқа китоб экан-а.

ОЛОВЛАРДАН ОМОН ЧИҚҚАН

Ҳамма нарсанинг янгиси, дўстнинг эскиси яхши, деган гап бор. Ёшим элликдан ошиб оддий бир ҳақиқатни англадим. Ҳаёт шундай нарса эканки, садоқат билан хиёнат, бахт ва бахтсизлик, қувонч ва алам муттасил алмашиб тураркан... Одам, охир-оқибат бундай «ўзгаришлар»га парво қилмай ҳам қўяркан. Нима қипти, кун билан тун, ёз билан қиш ҳам алмашиб туради-да!

Шунақа-ку, ёшликдаги дўст, ҳамфикр, ҳамроҳ барибир ўзгармас экан.

Муртазо Султонов билан, ўйлаб кўрсам, қарийб қирқ йиллик таниш эканмиз. 1959 йилда «Темирйўлчи» газетасига ишга кирган эдим. Айни пайтда Тошкент Давлат университетининг журналистика куллиётида ўқирдим... «Студентлик олтин даврим», деган гап рост бўлса бордир. Аммо мен учун студентлик кўп ҳам «олтин» бўлган эмас. Илм олиш билан бирга ишлаш, пул топиш, оила рўзғорига кўмаклашиш деган тушунча ҳар қадамда бошимни қотирган. Ўрта мактабни медал билан битирган студент, ўн саккиз ёшли «болакай» ўзимни ўзим эплашим, қолаверса, оилага ёрдам беришим керак эди... Ўттиз сўм маош билан... Мен бунга ҳафа эмасман, хурсандман! Балки, бошқа «бойвачча» талабалар каби олис вилоятдаги раис дадам менга ойига муттасил юз сўмдан юбориб турса, балки бунчалик кўп ёзмаган, бунчалик кўп изланмаган бўлардим...

Муртазо билан ўша йиллари танишганмиз. «Темирйўлчи» газетаси, табиийки, темир йўл транспорти деган улкан ва айни пайтда тушуниш қийин бўлган соҳанинг нашри эди. Газетада айнан шу соҳа билимдонларининг мақолалари босилиши керак эди. Билимдонлар эса асосан руслар... Муртазо Султонов бу соҳанинг паст-баландини теран биладиган ўзбек муаллифи эди. Устига-устак, у ўзбек адабиётини мунтазам ўқир, чуқур ҳурмат қиларди... Унинг мақолаларини таҳрир қилиш шарт эмасди...

Билмадим, ўша кезлари Тошкент темир йўл транспорти институтида ўқиётган Муртазо Султонов «Темирйўлчи» газетасида ўзбекнинг ҳам овози эшитилиб турсин, деганми, ёки менга ўхшаган моддий ночор талаба сифатида газетага ёзган мақоласидан озми-кўпми чақа олгиси келганми, менга қоронғу. Аммо ҳар иккала ҳолатда ҳам қирқ йиллик дўстимнинг ўша пайтдаги интилишларини тўла маъқуллайман!

...Кейин ҳар ким ўз йўлидан кетди. Мен бадиий ижодга берилдим. Табиийки, бу юмушни яна ўша журналистика билан қўшиб давом эттирдим. Газета редакцияларида дастёрлик, корректорлик, адабий ходимлик, бўлим мудири ва ниҳоят нашриётларда, журналларда раҳбарлик ва ҳоказо...

Муртазо Султонов ўсадиган йигит эди. Бу унинг илми чуқурлиги, фикри теранлиги, ўз соҳасини яхши билиши кўп нарсаларга қизиқишидан кўриниб турарди. Чиндан ҳам шундай бўлди. У мамлакатимизнинг турли вилоятларида йирик-йирик қурилишларда инженер бўлиб ишлади. Тиришқоқлиги, чуқур билими сабаб катта лавозимларга кўтарилди. Халқ хўжалиги институтини сиртдан битириб, иқтисодчи мутахассислигини эгаллади. 1971 йили иқтисод фанлари номзоди унвонига сазовор бўлди. Кўплаб нишон ва фахрий унвонлар билан тақдирланди.

Аммо саксонинчи йиллар ўрталарида юртимизни бало босди. «Ўзбек иши», «пахта иши» деган гаплар чиқди. Ўша пайтда Ўзбекистон Республикаси Олий ва Ўрта махсус таълим вазирининг ўринбосари бўлиб ишлаётган Муртазо Султонов вазифасидан бўшатилди. Партия сафидан чиқарилди. Журналистлар уюшмаси аъзолигидан четлаштирилди. Радиода, газетада фелетон қилиб «урилди». Оз эмас, кўп эмас, 128 марта терговга чақирилди. Бўйнига осилтирилмаган туҳмат қолмади. Ахир гдлянчилар учун Ўзбекистонда «тоза одам қолмаган» эди-да. Албатта, бу масалада ўзимиздан чиққан ҳасадгўйлар ҳам кўп «ғайрат қилдилар». Бироқ ўша фожиалар Ўзбекистонда «тартиб ўрнатиш» учун келган десантчилар қутқуси билан бўлгани факт!

Адиб сифатида «ўзбек иши» фожиасининг илдизларини топишга кўп уриндим. Бу ҳақда кўп ёздим. «Дўстлик ҳурматдан бошланади», «Менга нима?», «Қумга ёзиб, офтобда қуритилган ваъдалар» деган мақолаларни, «Тушда кечган умрлар» романини ўқиганлар гувоҳ бўлиши мумкин. «Қатағон» трагедияси эса тўлалигича шу мавзуга бағишланган.

Инсоф билан айтайлик: ўша кезлари Ўзбекистонда порахўрлик, қўшиб ёзувчилар бўлганмиди? Бўлган эди! Аммо бу иллат бутун «жонажон Совет мамлакати»да авж олганди-да... «Ўзбек иши» достон қилинмасидан кўп йиллар олдин «соқоли чиққан» бир латифа ҳар бир зиёли даврада айтиларди: Арман радиосига савол берибдилар. «Париждаги кўргазмада арманнинг уч юлдузли коняги олтин медал олди, беш юлдузлигиси эса шимилдириқ ҳам ололмади, сабаби нима?» Арман радиоси жавоб қилибди. «Ўзимиз ҳам ҳайронмиз, иккаласи ҳам битта бочкадан қуйилган эди-ку!»

Изоҳ керакми? Шунақа-ку, Марказ айнан Ўзбекистонга ёпишди. Ашаддий қатағон бошланди! Ўрис мақоли билан айтганда, «ўрмон кесилди, пайраҳалар учди». Ўзбекчасига айтсак, ҳўлу қуруқ баравар ёнди...

Аммо бу юзаки хулоса. Аслида Марказ қуриган, қурт тушган дарахтлар баҳонасида мева берадиган дарахтларга кўпроқ болта солди. «Қуруқ»лар қатори «ҳўл»ларни, яъни мева берадиган дарахтларни кўпроқ қирғин қилди! Ўзини ҳам англаб етган, миллатни ҳам ўзини-ўзи танишга даъват қилганлар бошида қилич айниқса таҳдидли ўйнади... Аслида бу янгилик эмас. Бу — зулм сиёсатининг навбатдаги ўйини эди. Ахир ҳар ўн йилда «калла олиб» турмаган золим — золимми?!

Худога беадад шукроналар бўлсинки, кучдан қолиб аламига чидолмаган чаён ўзини ўзи чақиб ўлдиргани каби мустабид тузум барҳам топди. Юртимиз мустақилликка эришди!

«Қатағон» фожиасини ёзиш жараёнида гдлянчилардан азият чеккан кўп одамлар билан гаплашдим... Бу махлуқлар шундай азоб усулларини қўллаганки, эшитса, фашистнинг ҳам лабига учуқ тошади! Асарни ёзишда бир нарса ҳамиша хаёлимда турди. Дейлик Аҳмедовми, Тошматовми, деган бир ноинсоф, муттаҳам ўзбек армани бошига шунча кулфат солса, арман халқи ўша туҳматчини ақалли сиртдан ўлимга ҳукм қилган бўларди ва тўғри қиларди! Токи Марказ буйруғи билан аллақайси гўрдан келган махлуқ бундан кейин қадамини билиб боссин! Бутун бир халқни ҳақорат қилмасин, бойлигини ташмалаб кетмасин!

Бу гапни бировни камситиш, қасд олиш ёки, Худо кўрсатмасин, бир халқни иккинчи халққа қарши қўйиш учун айтаётганим йўқ! Ҳар бир халқда ҳам пок ва нопок одамлар етарди...

Гап шундаки, Муртазо Султонов ҳам ўша гирдобга тушди. Азбаройи «қўшиб ёзган»и учун эмас, «порахўрлиги» учун эмас, ўйлайдиган одам бўлгани учун! Бундайлар оз эмас эди. Мустабид тузум учун эса, энг хавфли одам — ўйлайдиган одам. Бир вақтлар Американинг ерли аҳолиси — ҳиндуларни қирғин қилган ковбойларнинг шиори бўлган «Энг яхши ҳинду — ўлик ҳинду!» (Босқинчиларнинг мардона тан олгани учун ҳам раҳмат!) Йигирманчи аср охирининг босқинчилари эса бошқача шиор билан иш кўрдилар. «Энг яхши туземец» — ўйлаймайдиган «туземец»! Ўйлайдиганини маҳв этиш керак!»

Муртазо Султонов ўйлайдиган одам эди. У туҳматлар оловидан омон чиқди. Ўзининг ҳақлигини исботлади. Ҳақиқатни тиклади. Ҳақнинг юзага чиқишида, жумладан «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси биринчилардан бўлиб майдонга тушгани эсимда. Аммо бу виждонли одам учун нақадар оғир синов эканини ҳис этиш қийин эмас. Ҳозирги ўтиш даврида вазирлик зиммасида, мен теран ҳурмат қиладиган вазир Жўра Ғаниевич елкасида, муовини Муртазо зиммасида жуда катта юк турибди ва бу юмушлар амалга оширияпти. Инсоф билан айтинг: 75 йил давомида ҳақиқатнинг оёғи осмондан қилиб тасвирланган мактаб дарсликларини қайтадан яратиш, уларни ҳар бир бола онгига сингдириш осон юмушми? XXI асрда жаҳоннинг манаман деган мамлакатларига бориб, энг тараққий этган юртлардаги мутахассислар билан беллашадиган қодир кадрларни тайёрлаш ҳазил гапми? Бугунги тақчиллик палласида энг яхши педагогларни сақлаб қолиш, болаларимиз ёппасига «бозорчи» бўлиб кетмаслиги учун уларни илм олишга қизиқтириш, ҳар бир ёшнинг ўзи лаёқатли соҳада бир жойдан «ёриб» чиқиши учун шароит яратиш осонми?

Фидойи мутахассислар, шу қатори Муртазо Султонов ҳам эртанги кунимиз ғами билан яшаяпти. Лекин мен унинг бошқалар унчаям яхши билмайдиган жиҳатлари тўғрисида гапираяпман. Муртазо Султонов шўролар давридан қолган ибора билан айтсак, «коммуникабельний» эмас. Ўзига яраша кескин. Ўзига яраша бир сўзли. Ўзига яраша «қўпол»... Начора, шахсан менга айнан шундай фазилатлар ёқади! Иш қиладиган одам кўп эмас, қисқа ва лўнда гапиради!

Оловлардан омон чиққан дўстимни олтмиш ёши билан қутлайман ва... ҳар қандай вазиятда ҳам шундайлигича — ҳалол, тўғрисўз, амалий иш қилувчи бўлиб қолишини тилайман.

...Қолган гапларни, Худо насиб этса, Муртазо Султоновнинг 70 ёшлигида айтармиз...

Ўткир ҲОШИМОВ,
Ўзбекистон халқ ёзувчиси

УСТА МУЛЛА ҚИРҒИЗ КИМ БЎЛГАН?

Наманган ўзининг бетакрор табиати, ноёб осори атиқалари, энг асосийси, ҳалол-меҳнаткаш, иймон-эътиқодли, одамлари билан ажралиб туради. Бу гўшада айниқса халқ ҳунармандчилиги равнақ топган. Наманганнинг шоҳи-атласлари, дўппи ва пичоқлари, кулолчилик ва мисгарлик буюмлари, меъморчилик обидалари довруғи етти иқлимни тутган. Наманган шуҳратини оламга ёйган кўлигул, нозиктаъб, иқтидорли ҳунармандларнинг асарлари бугунги кунда ҳам боқий ёдгорликлар каби уларнинг номларини авлодларга эслатиб турибди. Ана шундай табаррук инсонлардан бири машҳур меъмор Уста Мулла Қирғиз эди. Бизнинг Уста Мулла Қирғиз номидаги жамғарма раиси Умархон Саматов билан суҳбатимиз наманганлик атоқли меъмор ва унинг муносиб ворислари ҳақида борди.

— Умархон ака, наманганликлар сизни узоқ йиллар йўлсозлик, қурувчилик ва ободончилик ташкилотларига бошчилик қилган тажрибали раҳбар сифатида билишади. Кейинчалик Уста Мулла Қирғизни, таъбир жоиз бўлса, «кашф қилдингиз», унинг номида жамғарма очишга муваффақ бўлдингиз. Бунинг сабаби нимада?

— Халқимиз орасидан ўнлаб-юзлаб катта истеъдод эгалари, ҳунармандлар етишиб чиққан. Уста Мулла Қирғиз ҳам атоқли меъмор, том маънодаги халқ устаси, кўзи пишган муҳандис. У Наманган заминида камол топиб, шу ерда ижод қилган. Бундан ҳар бир наманганлик фахрланиши керак.

1964 йили Наманганга ташриф буюрган ёзувчи ва кинодраматург Виктор Виткович «Новый мир» журналида шундай деб ёзади: «Хўжамнинг қабри» деган мўъжазгина мадрасани бориб кўрдик. Бинонинг ичига кириб, ҳайратдан ёқа ушлаб қолдик. Оқ-пушти рангларда жилоланиб турган ёзувлар ва нафис нақшларни кўрган киши кўз узолмай қолади». Уста Мулла Қирғиз ана шундай гўзал ва боқийликка дахлдор обидаларнинг меъмори сифатида юртимиз тарихидан муносиб ўрин олишга лойиқ ватандошларимиздан ҳисобланади.

У 1846 йили Наманган шаҳрида таниқли бинокор уста Иброҳимолуғ хонадонида таваллуд топган. Иброҳимолуғ фарзандини уста Исматулло охунд деган меъморга шогирдликка берган. Қирғизвой 15-16 ёшидаёқ мадраса доирасидаги диний ва дунёвий илмларни эгаллайди, математика, жуғрофия, ҳандаса илмларини мукаммал ўрганиб, ёш бўлишига қарамай, уста Мулла Қирғиз номини олади.

— Эшитишимча, устанинг раҳбарлигида тикланган Отауллоҳхон тўра масжиди ва Мулла Қирғиз мадрасаси унинг номини элга таниттан экан. Мадраса устанинг номига қўйилганми?

— Йўқ, у шу обида қурилишига маблағ берган Наманганнинг бадавлат маърифатпарвари номига қўйилган. Исмлари ўхшаш бўлгани учун кўплар адаштириб юради.

— Отауллоҳхон тўра масжидининг гумбази катталиги жиҳатидан Туркистондаги Аҳмад Яссавий мақбараси гумбазидан кейин иккинчи ўринда туради, дейишади...

— Эҳтимол. Лекин санъатшунос олима Л. Манковскаянинг таъкидлашича, масжид ўзининг умумий ҳажми, гумбазининг катталиги, қурилиш услуби бўйича Бухоро, Самарқанд обидалари билан бир қаторда туради. Устанинг санъати, маҳорати нақадар беқиёслиги тўғрисида менга шундай воқеани айтиб беришганди.

ТАРИХ ВА ТАҚДИР

Масжиднинг очилишига Андижондан келган меҳмонлардан бири Отауллоҳхон тўрадан сўраб қолибди:

— Тўрам, устангиз Истанбулга қачон борганлар?

Бунга жавобан тўра:

— Бизнинг уста буёғи Бухородан, уёғи Ўшдан нарига ўтмаган, — дебдилар.

Меҳмон ҳайратдан қотиб қолибди: «Истанбулга бормасдан, Аё София масжидини кўрмасдан, бинони ўша машҳур обидага ўхшатиб қуриш... Ё, тавба!»

Уста ана шундай юксак маҳоратли, чинакам истеъдод соҳиби бўлган меъмор эди. У қурган ҳар икки обида ҳам ЮНЕСКО ҳисобида туриши бежиз эмас. Бу унинг санъатига берилган юксак баҳодир. Устанинг эвараси Абдумалик 1970 йили Ленинград музейларидан бирида экспонатлар ичида таниш нақшли ганч парчасини кўриб қолади. Унинг остига «Мулла Қирғиз мадрасасига ишлатилган нақш нусхаси, Ўзбекистон, Наманган шаҳри» деб ёзиб қўйилган экан.

— Уста бошқа бинолар ҳам қурганми?

— Ҳа. Тўрақўрғондаги Ғойибназар мадрасаси, Чустдаги Мавлоно Лутфуллоҳ мақбараси, Андижондаги Отақўзи масжиди, Қўқон ва бошқа шаҳарлардаги ўнлаб обидалар ҳам уста раҳбарлигида барпо этилган. У укаси уста Назирбой, фарзандлари Усмонжон, Тўхтабой, Мулла Умархон, жиянлари уста Абдуллажон, Жўрабой, шогирдларидан Ғофир ҳожи, уста Мадазим, уста Абдурасул билан бирга ишлаган. Ғофир ҳожи билан уста Фозил кейинчалик Бухоро ва Самарқанддаги тарихий обидаларни таъмирлашда, Тожикистонда, Қирғизистонда, Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятларидаги кўплаб миллий ҳаммом ва бошқа биноларни қуришга ҳисса қўшганлар.

— Мен ўттиз йилча муқаддам Ғофир ҳожи ота билан учрашиб, у киши ҳақида ёзгандим. Ўшанда ота Норинда ҳаммом қураётган эканлар. Мени янги битган бинога етаклаб кириб, бир дона гугурт чўпини ҳаммом ариқчасига ташладилар ва устидан сув қуйиб юбордилар. Орадан бироз вақт ўтгач, бояги чўп ҳаммомнинг ҳамма хоналарини айланиб, ташқарига оқиб чиқди. Ҳандаса илмидан бехабар устанинг бу қадар иқтидорига қойил қолгандим...

— Ҳақиқатан, халқ усталарининг заковатига, сабрбардошига тан бермай иложингиз йўқ. Улар ўзлари қураётган биноларнинг асрлар бўйи салобат тўкиб туришини хоҳлашган ва шу йўлда ҳеч нарсани аяшмаган. Ўша пайтда бино пойдеворининг таги шунақанги шибба қилинар эканки, пичоқни тикка ташласангиз, ерга санчилмас экан. Бинога териладиган ғиштни устанинг ўзи биттадан саралаб, кўздан кечирар, ярим кўтарилган бино анчагача томи ёпилмай, «ўрнашиб олиши» кутиларкан. Шу тариқа улар ўзларига боқий ҳайкал ўрнатишган. Мулла Қирғиз мадрасаси пештоқига: «Одамлар келиб-кетаверади, аммо уларнинг саховатли, эзгу ишлари мангу яшайди» деб бежиз ёзиб қўйилмаган.

— Уста номида жамғарма тузиш фикри қачон туғилди?

— 1994 йилнинг бошларида «Наманган ҳақиқати» газетасида менинг «Мулла Қирғиз ворислари» деган мақолам босилди. Турли касб соҳиблари таҳририятга хат ёзиб, шундай ажойиб ҳамшаҳарлари борлигидан ҳанузгача бехабар бўлишганини, у киши билан чексиз фахрланишларини маълум қилишди. Кўплар устанинг номини абадийлаштириш ҳақида таклифлар киритишди. Натижада, ўша йили Уста Мулла Қирғиз номида махсус жамғарма тузишга қарор қилинди. 25 майда жамғарманинг таъсис конференцияси бўлиб, унинг низоми вилоят адлия бошқармаси томонидан тасдиқланди, мени эса раисликка сайлашди.

— Жамғарманинг асосий фаолияти нималардан иборат?

— Жамғармамиз миллий қадриятларни тиклаш, тарихий обидаларни асраб-авайлаш, миллий меъморчилик анъаналарини қўллаб-қувватлаш билан шуғулланади. Унинг 6 та мукофоти ҳар йили миллий услубда кўркам бинолар қурган қурувчилик жамоаларига тантанали топширилади. Бу миқдор даромадга қараб ошиб боради. Масалан: Мулла Бозор охун мақбараси, Тўрақўрғондаги маданият саройи, адвокатура биноси, бозор, қаҳвахона, шифохона каби ўнлаб маданий-маиший бинолар учун қурувчилар машҳур меъмор номидаги мукофотга сазовор бўлишди. Бундан ташқари, кўплаб хайрия тадбирларида, ёдгорликларни таъмирлашда, иқтидорли меъморларни рағбатлантиришда ҳам баҳоли қудрат қатнашаяпмиз.

Жамғарманинг пул маблағлари асосан таъсисчи бўлган қурилиш ташкилотларининг аъзолик бадалларини банкда сақлашдан келадиган фойда (дивидент)дан ташкил топади. Жамғармани оёққа турғазишда «Наманганқурилиш» ҳиссадорлик жамияти, уйсозлик комбинати, йўлсозлик бошқармаси каби кўплаб қурилиш ташкилотлари, банк ва корхоналар ҳиммат кўрсатишди.

— Бундай жамғармалар бошқа вилоятларда ҳам ташкил этилса, яхши бўларкан...

— Жуда тўғри! Ҳар бир вилоятнинг шундай машҳур меъморлари бор. Тошкентда Уста Ширин Муродов, Андижонда Юсуфжон Муҳсинов ўтган. Бухоро, Самарқанд, Хива ҳақида гапирмаса ҳам бўлади. Халқ усталари номидаги жамғармалар миллий қадриятларимизни тиклашда, қизил империя даврида миллийлигини йўқотган, бир қолипга тушиб қолган меъморчилигимизни асрий анъаналар асосида ривожлантиришда, энг асосийси, минг йиллик обидаларимизни асраб-авайлаш, таъмирлашда катта фойда келтириши тайин.

Суҳбатдош
Аҳмад ТУРСУН

ЛАНГАР

Паҳлавон Маҳмуд таваллудининг 750 йиллигига

Паҳлавон Маҳмуднинг асрлар давомида авлиё деб тан олинишида муқаддас бир туйғу бор. Бу туйғуни узоқ вақт англашимизга, тан олишимизга тўсиқ бўлиб келган нарса, бу албатта, бизни беилдиз ўсишимизга ишонтирган мафкуранинг беаёв кураши натижаси. Ҳатто биз «авлиё»нинг луғавий маъноси билан ҳам қизиқиб кўришга жазм этмадик, негаки даҳрийлик устун жамиятнинг маҳсули сифатида худониям тан олмадик. Аммо мустақиллик шарофати туфайли авлиёю анбиёларни таний бошладик, Худони таний бошладик. Қарангки, авлиё дегани дўстлар дегани экан. Магарам авлиёуллоҳ дейилса, Худонинг яқин дўстлари, яқинлари тушунилади. Демак, азиз инсонлар бизларнинг дўстларимиз, авлиё, валилар экан.

Паҳлавон Маҳмудни эллик йилдан зиёдроқ давр кураш тушиб, елкаси ерга тегмаган паҳлавон ва дидактик рубоийлар ёзган бир шоир, деган қарашлар йўқ эмас. Ваҳоланки, Паҳлавон Маҳмудни эл орасида азизу мукаррам этиб, абадиятга дахлдор этган нарса унинг 1000 дан зиёд яратган фалсафий рубоийларидир.

Бердим қаламимга сўз, тилим лол этдим,
Орифману кўнглимда ажиб ҳол этдим.
Сўз давлати султонлари таслим бўлди,
Бу мулкни тафаккур ила ишғол этдим.

Сўз давлати беқиёс улкан мулк, бу мулкка эга бўлиш учун инсоннинг тафаккур кўлами бағоят кенг бўлмоғи даркор. Шу ўринда бир нарсага алоҳида эътибор бериш зарур. Шоир яшаган давр руҳияти ва ҳолатини чуқур билмай туриб, рубоийларда ифодаланган теран фалсафий хулосалар, ҳаётий ҳақиқатларни аслича илғаб олиш қийин.

Чингиз босқини юртни хароб қилганидан кейин ҳам қарийб бир асрдан кўпроқ вақт воҳа таланди. Мислсиз фожеалар тўфондан кам эмас эди. Бунинг устига тўфонни Нуҳ ўзи тилаб олган бўлса, у шоир Ватанига ёвуз душман дастидан келди. Ватан ва халқ дарди билан тубандаги мисралар яралди:

Давр жаври-ла кўп кўз йиғидан қон кўрдим,
Офат барисин қўймади обдон кўрдим.
Нуҳ минг яшади, биргина тўфон кўрди,
Мен бир яшадим ва мингта тўфон кўрдим.

Донишмандлар деганидек, даҳоларнинг шахсий ҳаёти бўлмайди. Зотан, ўз дарди, ғами билан яшаган одам даҳолик мақомига етолмайди.

Умрнинг маъниси не, менга де, дедим,
Ё шаъм, ё чақмоқ, ёки парвона, деди.
Дунёга умид боғласа кимки, не, дедим,
Ё маст, ё аҳмоқ, ёки девона, деди.

Паҳлавон Маҳмуд ушбу рубоийсида инсон умрининг қадр-қиммати, мазмун-моҳиятини чуқур ифодалаган. Шамдек атрофга нур таратиб яшамоқ ёки чақмоқдай бир чарақлаб сўнмоқ ёхуд нурга талпиниб ўзини қурбон қилмоқ... Инсониятнинг тиниқ бир манзараси, хулоса эса ҳар кимнинг қалбида.

Биз шу пайтгача Паҳлавон Маҳмудни куч-қудрат ва назм истеъдодида таниб келдик. Агар рубоийларини тиниқроқ таҳлил этиб кўрсак, унинг фақат ҳаёт сирларинигина эмас, ўша пайтда кўпларга пинҳон фалак сирларини-да чуқур билган олим эканидан ҳам огоҳ бўламиз. У ой нурининг омонатлигига беҳуда урғу бераётгани йўқ:

Ҳеч ой каби олмасман омонат нурни,
Офтоб нуридек асл, ёниқ тилломан.

Ой ҳолатининг беқарорлиги, Қуёш ҳаракатининг барқарорлиги шоир фалсафасига асос қилинган.

Шу пайтгача Паҳлавон Маҳмуд рубоийлари бир томонлама таҳлил этилиб, унинг эътиқод илмига дахлдорлиги четлаб ўтилди, гоҳо давр имкониятига боғлаб талқин қилинди. Тубандаги рубоийда вақт ва ўзлик тушунчалари чуқур маънога эга. Ўзликка етмоқ, ўзингни топмоқ инсоний комилликнинг етук поғонасидир. Вақт эса бу жабҳада тангри инъом этган энг буюк мулк, беназир имкониятдир.

Дўст бўлгали бир умрга доно танла,
Ҳамда гўзал бир гули раъно танла.
Бўлмаса гар айлама нобуд вақтинг,
Ўзингни топ, ўзингни танҳо танла.

Забардаст шоир, мард паҳлавон, алломаи мутафаккир Паҳлавон Маҳмуд 81 йил умр кўрди, 645 ҳижрийда (1247—1248) туғилиб, 727 ҳижрийда (1327—1328) Хивада вафот этди.

Ҳаётлигидаёқ элу юрт эътиқодига, одамлар эъзозига мушарраф бўлган бу олий зотнинг таваллудига, мана, 750 йилдан ошдики, одамлар унинг пойи қадамига зиёратга келадилар.

Паҳлавон Маҳмуднинг туғилиши ва ҳаёти билан жуда кўп кароматли ривоятлар мавжуд, бу ҳам бежиз эмас. У ўзи айтмоқчи:

Кимга назар тушса — муқаддас бўлғай,
Қолса назардан—назари паст бўлғай.

Ривоятларнинг бири Хивани бунёд этилиши билан боғлиқ. Бу ривоятни Нўҳ пайғамбар номи билан боғлайдилар, яъни пайғамбарнинг ўғли Сом тушида машъала ёққан одамларни кўради ва ўзи ухлаган қум устида худди тушида кўрган машъалалар тартибида мавзеъ қуради. Шунда отаси:

— Ўғлим, мавзеъни кемага ўхшатиб қурибсан, ахир, бу қум устида чайқалиб туради-ку, — дейди.

Шунда Сом:

— Дунёга лангари ҳам келади, — деган экан.

Ана шу лангар Паҳлавон Маҳмуд сиймосида дунёга келган, дейди ровийлар. Дарҳақиқат, Паҳлавон Маҳмуд номи билан боғлиқ ҳикоятларда мардлик ва эзгулик туйғулари уфуриб туради. Уни Полвон Ота, Полвон пир деб аташларида ҳам ҳурмат ва эътиқод бор.

Чингизхон билан элу юрт учун бўлган ҳаёт-момот жангларида ҳалок бўлган юртдошлари хотирасига бағишлаб барпо этган ёдгорлик қабристони, то умрининг охиригача елкаси ерга тегмаган паҳлавон, донишманд туфайли элнинг оройиш топиши, унга орқа этиб одамларнинг қадди расо яшашлиги ҳазратнинг лангарлигидан далолат эмасми?!

Неча-неча тўфонда юрт чайқалди,
Неча-неча ёқилди, кўп чақилди.
Ахир, Эгам назарини қаратди,
Лангар этиб Полвон Пирни яратди.

Паҳлавон Маҳмудни Хиванинг Абулғозидан кейинги маърифатли хони Муҳаммад Раҳимхон I улуғлади, мақбарасини Пирнинг вафотидан қарийб 500 йилдан сўнг қурдирди ва унинг ўғли Оллоқулихон шоирнинг қабрини маҳобатли зиёратгоҳга айлантирди.

Ҳар қайси бир тўлиқ фалсафий асар бўлмиш 1000 дан ортиқ рубоийлар битган, эллик йилдан зиёд кураш тушиб елкаси ерга тегмаган, Ҳиндистонда кўрсатган мардлиги эвазига беҳисоб асирда бўлган ватандошларини Хивага олиб келган Паҳлавон Маҳмуднинг лангар этиб яралганига бугунги кунда ким шубҳа қила олади?!

Яқинда ёзувчи Неъмат Солаев Паҳлавон Маҳмуднинг Ҳожихон Болтаевдан эшитган бир рубоийсини берди, баҳоли қудрат таржима этдим:

Оташба зимистон зи гули саври беҳ,
Як парча намат ки атласи Румий беҳ.
Бешнав суҳани Маҳмуди Пирёрвали,
Аз одами беҳайри саки лўли беҳ.
Яъни:
Баҳор атридан қишнинг ўти афзал,
Рум атласидан парча намати афзал.
Эшит Маҳмуд Пирёрвали сўзини,
Беҳайрдан лўлининг ити афзал.

Беҳимматлилик, беҳайр кимса лўлининг итидан ҳам ёмон дейишлик учун битик соҳибининг меҳри дарё, юраги уммон, салоҳияти кўк қадар юксак бўлмоғи даркор.

Олийҳиммат файласуф шоир Паҳлавон Маҳмуд ибн Пирёрвали бобомизнинг порлоқ сиймоси озод юртимиз осмонида пурнур, пурзиё бўлаверсин.

Комил АВАЗ

Ҳамидулла БОЛТАБОЕВ

ЖАРАЁН

ОЗОД СЎЗ ҚАДРИ

Бадиий адабиётнинг асрлар давомида орттирган ҳиссий ва эстетик тажрибаси шуни англатадики, ҳар қандай «адабий давр»ларда ҳам ёзувчилар билан баробарликда ёзиб турганлар (тилимиз ўрганиб қолган русчасига айтганда «писатели» и «пищущие») мавжуд бўлган. Айрим даврларда ёзувчиларнинг, айрим пайтлар эса, ёзиб турганларнинг қўли баланд келган. Бироқ ёзувчилик «ёзиб туришлик»ка осон кўникканда унинг бадиий мақсади улуғвор санъат асари яратиш эмас, балки адабиёт майдонида кўриниб туришликка изн бериб, сўз санъатинингтина эмас, балки адабиёт илмининг ҳам дарз кетишига сабаб бўлади. Энди бой берган имкониятларимизни, йўқотган вақтимиз ва «ўтин ёриш»га кетган қувватимизни эслаб қанчалар ёш тўкмайлик — фойдасиз. Бутун бисотимиздаги етишмовчиликлар илдизини таҳлил этиб, барча паришонлик ва нурсизликларнинг сабаби сифатида мустабид тузумни қанчалар лаънатламайлик энди вазиятни ўзгартириш қийин. Энди бой берган имкониятларимизни таҳлил этиб, йўқотган нарсаларимиздан сабоқ олиш пайти келмадимикан?!

«Бу адабиёт эркин адабиёт бўлади» деб «башорат» қилганди бир вақтлар Владимир Ленин ва айни мақоланинг ўзидаёқ адабиётнинг оёқ-қўлига «партиявийлик» ва «синфийлик» кишанларини тақиб улгурган эди. Бу тушов нафақат яратилажак янги давр адабиётини, балки минг йиллар давомида орттирилган адабий тажрибани ҳам ишга солиш йўлларини тусиб қўйганди. Озод ва мустақил сўздан яратилажак улуғвор бир сўз санъатини яратишни ният қилиб, яна унинг ёнига «мафкура» сифатини қўшсак, унда орзуимиз нечоғли мафтункор бўлмасин, мустақил адабиётни эмас, балки мустақиллик даври адабиётини кутаётганимиз маълум бўлиб қолади. Табиийки, озод ва мустақил бўлмаган адабиёт қоғозфуруш миллионерларга тобе бўлади. Унинг «маҳсулоти» қанчалик бозоргир ва рақобатбардош бўлмасин у адабий абадиятга эмас, мавсумий бозоргагина ярайди. Бундан юз йиллар чамаси илгари Завқий домла «жонон» (пиёла)ни «ҳашак»ка (қуруқ чой) қўшиб сотгани учун боққолни танқид қилганди. Биз эса, бозор иқтисоди деб ялтироқ қоғозга ўралган сўзфурушнинг маҳсулотини санъат асари сифатида тарғиб қилишдан ор қилмай қўйдик. Мана шу ориятсизлик танқидчининг ўз китобхонлари йўқолишига сабаб бўлди.

Шахс эрки учун курашаётган жамиятда адабиёт ўзини мустақил ҳис қилиши учун ҳеч бўлмаганда адабий танқид жамият олдига ижодкор эрки масаласини кўндаланг қўйиши керак. Эркин ижодкордангина озод ва мустақил сўзни кутиш мумкин. Озод сўзни қадрлай олмайдиган китобхон енгил адабиётга осон кўникади. Адабий танқид адабий жараённи мана шу китобхон ҳавасига бўйсундиришга эмас, балки ўша енгил китобхонни жаҳон адабий жараёни миқёсида фикрлай оладиган профессионал китобхон даражасига кўтариш учун қайғуриши керак. Биз Фолкнер ва Жойс, Кортасар ва Кафкадан иқтибослар келтириб, ўзимизни «жаҳон миқёсида фикрлайдиган» қилиб кўрсатмайлик, бу адабий тажриба миллатнинг кўнглида ётган дардларини олиб чиқишга — ҳақиқатни айтишга жалб қилинмас экан, у иқтибослар «ёпишмаган гажак»лар (Фитрат) бўлиб қолаверади. Айни шу паллада, ўзга тажрибалардан андоза ахтариш баробарида адабий танқид ўзининг холислик ва ҳақ сўз устиворлиги учун курашга сафарбар эканини унутмаслик лозим. Адабий танқид ўзининг энг тезкор ва фаол жанри тақризчилик моҳиятини унутиб, уни ёзувчи дўстининг янги китобини матбуот йўли билан «қутлуғ бўлсин» қилишга чоғланганидаёқ танқид ўз вазифасидан тисарила бошлаган, холис таҳлилчилик позициясини унутиш сари «шахдам» қадам ташлаганди. Ҳатто мустақил юртимизнинг санъат олий ўқув юртлари учун тузилган адабиётшунослик дарслигида тақризга адабий танқиднинг устивор жанри сифатида эмас, балки библиографиянинг бир тури сифатида талқин қилинади. Танқид ўзининг устун жанри тақризчиликдан ажралса, адабий жараённи холис баҳолай билмаса, жўн, тутуриқсиз бир асарни «мафкура» жиҳатидан соғломлиги учун васф қилишга ўтганини яқин ўтмиш йиллар тажрибасидан кечирдик. Чунки буюртма билан иш битиришга кўниккан жамият учун буюртма билан танқид қилдириш ёки мадҳ этиш хамирдан қил суғургандай осон кечади. Бундай ҳолларда ҳуда-беҳудага уюштирилаётган баҳслар, бир-икки мақола билан тугаб қолаётган «рукнлар» танқиднинг қад ростлашига ёрдам беролмай қолади. Адиб ва мунаққид сўзи мафкура ва манфаат илинжидан озод бўлолмас экан, биз ҳамон ҳақиқий танқидни, «китобхон ва ёзувчининг чин дўсти»ни соғиниб яшайверамиз.

Танқид «нон топиш хизмати»га жалб қилинар экан, тирикчилик учун «ёзиб туриш»га бўйин эгар экан, бу ҳолат ҳам «кўриниш учун» ёзишликдан у даражада кескин фарқ қилмайди. Чунки ҳар иккисининг замирида ҳам мустақил адабиёт яратиш ғами эмас, мешчан қурсоқ манфаати ётади. Манфаат ҳиссини енга олмаган мунаққид холислик салтанатига фуқаро бўла олмайди.

ИЛМ — ДУНЁ ЗИЙНАТИ...

Илм — оламни англамоқ воситаси. Жамиятнинг тараққиёт даражаси илмнинг нечоғлиқ ривож топганлигига боғлиқ. Шоир таъкидлаганидек, «кўнгулларнинг сурури» ҳам, «кўрар кўзларнинг нури» ҳам илм туфайли.

Пайғамбар алайҳиссалом ҳадиси шарифларида «Кимки дунё саодатини кўзласа, тижорат билан шуғуллансин. Кимки охиратини ўйласа, ибодат қилсин. Кимки ҳар икки дунёда бахтиёр бўлишни истаса, илм ўргансин. Зеро, илм — дунё зийнати ва охират шарафидир», деб марҳамат қилишганди.

Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг шу йил 22 апрел куни бўлган йиллик якуний йиғилишида илм ва унинг жамият тараққиётида тутган ўрни хусусида фикр юритилди.

Йиғилишда Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Президенти, академик Т. Ж. Жўраев академия олдида турган долзарб вазифалар тўғрисида сўзлади. Шундан сўнг илм соҳасида эришган ютуқлари учун бир гуруҳ ёш олимлар тақдирландилар. Уларга «Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси мукофотининг лауреати» дипломи ва кўкрак нишони, шунингдек, пул мукофоти берилди.

Йиғилишда, шунингдек, академия бош илмий котиби К. Ғуломов Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг 1996 йилдаги илмий-ташкилий фаолияти ва 1997 йилга мўлжалланган илмий-тадқиқот ишлари тўғрисида гапирди.

Фанлар Академиясининг йиллик якуний йиғилишида Ўзбекистон Республикаси Бош вазирининг ўринбосари А. Азизхўжаев нутқ сўзлади.

МИЛЛИЙ УЙҒОНИШ ТУЙҒУЛАРИ

Профессор Бегали Қосимовга

Кўпдан бери мени қизиқтириб, тинчлик бермай келаётган айрим муаммолар ҳақида Сиз билан ўртоқлашмоқни кўнгилга тугиб юрардим. Ўйлаганларим икки кишигагина хос хусусий гаплар бўлмагани учун ушбу мақолани ёзишга аҳд қилдим.

Қўлимга қалам олдиму яна эсимга Суқротнинг «Ўз ишингни қилгину ўз-ўзингни англаб ет», деган машҳур сўзлари тушди. Ўз вақтида бу номда бир эссе ҳам ёзган эдим. Ўз-ўзни англаб етмоқ... Бу инсон камолга етгандагина эришадиган даража. Бунинг учун инсон аввал уйғониши керак. Миллий уйғониш эса бутун халққа, миллатга хос бўлган жараён. Миллий мафкура ҳам жон томирлари билан ана шу жараёнга бориб уланади, қувват олади. Президент Ислом Каримов 1991 йил 30 декабр куни Республика Олий кенгашининг тўққизинчи сессиясида нутқ сўзлаб шундай деган эди: «Маънавий ҳаётимизда уйғониш юз берди. Тарихни тикладик. Она тилимизни англадик. Улуғ боболаримиз руҳини шод этдик. Абдулла Қодирий, Чўлпон, Фитрат, Усмон Носир сингари халқ жигарбандларининг номи, иззат-икроми, ҳурмати ўз жойига қўйилди...». Неча йиллар интизор бўлиб кутилган сўзлар бу, қутлуғ сўзлар!

Ҳа, мустақиллик неъматларидан баҳраманд бўлганимиздан кейин ўз-ўзни англаш, миллий уйғониш даври борасида ҳам кўп ишлар қилинди... Бевосита мавзумизга тегишли жиҳатларни олиб қарасак, Тошкент Давлат университетида Миллий уйғониш даври ўзбек адабиёти кафедраси ташкил этилди, илмий тадқиқотларга кенгроқ йўл очилди, илмий-тадқиқий лаборатория иш бошлади. Изланишларнинг биринчи меваси «Миллий уйғониш» тўплами ҳам ўқувчилар қўлига етиб борди. Икки қисмдан иборат бу китобда XX аср бошлари ўзбек адабиёти, ўзбек тили ҳақидаги илмий кузатишлар ҳамда шу даврларда яратилган асарлардан намуналар матнлари жой олган.

Миллий уйғониш даври тарихимизнинг муътабар даврларидандир. У изчил ва теран тадқиқ этилмоғи керак. Ушбу давр адабиёти, ижтимоий ҳаётига бўлган қизиқиш жаҳонда ҳам кучлидир, бу бежиз эмас. Хусусан, Фитрат «Ҳинд ихтилолчилари» драмасининг уруш йиллари Олмонияда нашр этилиши, Беҳбудийнинг «Падаркуш», Фитрат, Ҳамза, Абдулла Қодирийлар асарларининг АҚШда Эдвард Олуорс тарафидан, Чўлпон шеърларини Илза Сиртаутас томонидан инглиз тилига таржима қилинишини эслаб ўтиш кифоя. Қизиқиш ҳозир ҳам сусайган эмас, аксинча, ортиб бормоқда. Вашингтон университети профессори таниқли туркшунос олима Илза Сиртаутас ўтган йили шу университет аспирант ва талабалари учун махсус курс ташкил қилди. «Марказий Осиё ёзувчилари ва зиёлилари Шўролар даврида» деб номланган ушбу курс миллий уйғониш даври адабиётини ҳам ўз ичига қамраган эди. Курс маърузаларини тайёрлаш жараёнида журналларимизни варақлаш, кўп мақолаларни ўқиб чиқишга тўғри келди; жумладан, Сиз бошчилик қилаётган Миллий уйғониш даври ўзбек адабиёти кафедраси тадқиқотлари, шунингдек, «Исмоилбек Гаспрали», «Маслакдошлар» сингари китобларингиз катта ёрдам берганлигини таъкидлаб ўтишим керак. Беҳбудий, Мунавварқори, Фитрат, Абдулла Қодирий, Чўлпон каби маърифатпарвар адибларнинг ҳаёти ва ижодий фаолиятлари америколик тингловчиларни бефарқ қолдирмади, ҳар бир маъруза қизиқарли, жавоби узоқ саволлар билан якунланар эди. Чўлпоннинг шеърларини ёд айтиб юрардилар, айрим талабалар жадидчилик ҳаракатига қизиқиб қолдилар. Бир мисол келтирай. Вашингтон университети аспиранти Кен Питерсен, мазкур курс тингловчиси, Ўзбекистонда мустақилликдан сўнг жадидларга муносабат мавзуида икки мақола ёзди, бири АҚШда, иккинчиси, Туркияда чоп этилди, бир марта маъруза қилди. Кен Питерсен жадидчиликка қизиқиши ортиб, чуқурроқ ўрганиш маъносида Ўзбекистонга ташриф буюришни ният қилди ва АКСЕЛС йўлланмаси билан Тошкентга келди. Дарвоқе, у шу кунларда Сизнинг маърузаларингизга қатнашмоқда, таҳсил олмоқда...

Жадидчилик улкан маърифий ҳаракатдир, жадидлар — улуғ маърифатпарварлардурлар. Биз бу қутлуғ ҳаракат жабҳаси ҳақида бор ҳақиқатни билишимиз шарт. Аввал бунинг иложи йўқ эди; мен мустақиллик шароитида яратилган имконни назарда тутмоқдаман. Жадидчилик бошчиларидан бири Мунавварқорининг «Бизда ҳамият» деган ҳикояси бор. Унинг бош қаҳрамони бир нодон зиёлига чинакам зиёли қандай бўлиши тўғрисида шундай дейди: «Зиёли миллат, Ватан нима эканини билур ва зиёли миллат учун жонини, молини фидо этар ва миллатнинг тараққийси учун доимо ҳаракат этар. Вақти келганда миллат учун ўзини ҳалокат картасига ташламоққа муҳайё бўлур... Миллат, Ватан, маданият... шунга ўхшаш сўзларни билмас билан зиёли бўлмайдир». («Шарқ Юлдузи» журнали, 1992 йил, 5-сон). Бу ерда келтирилган зиёли тимсоли, бошқача айтганда, жадид тимсолидир, жадидчилик эса, демак, ана шундай зиёли инсонлар бош қўшган улкан маърифий ҳаракатдир. Сизнингча, жадидчиликнинг тарих ва миллат олдидаги беқиёс хизматларини етарлича баҳолай билдикми?.. Агар муносиб баҳо бермаган бўлсак, бу қачон амалга оширилади?..

Жадидчиликнинг «босмачилик»ка муносабати ҳақида фикр юритайлик. Ҳозир «босмачилик» — халқ озодлик ҳаракати эканлиги айтилмоқда, бу ҳақ гапдир. «Босмачилик» ҳақида «Ҳақиқатдан чекинма, Тарих!» номли эссемда батафсил тўхталган эдим. Жадидчилик ва «босмачилик». Афсуски, — деб ёзасиз «Жадидчилик» номли мақолангизда, — 20-йилларнинг ҳаққоний манзарасини ёритувчи далил материаллар илмий муомаламизда жуда кам...» («Миллий уйғониш» тўплами, 29-бет). Хўш, ана шундай «далил материаллар»ни қидириб топиш, илмий тадқиқотлар олиб бориш ишлари қандай кетмоқда? Назаримда, жиддий муаммо бор, бу «Босмачилик» атамаси. Айтинг-чи, ушбу атамани ислоҳ қилиш, оқни оқ дейиш, қорани қора аташ вақти келмадимикан? Худди юртимизни бир пайтлар бошқа бировлар «Мовароуннаҳр» деб номлаганларидай, бу халқ озодлик ҳаракатига ҳам ўзгалар от қўйиб кетдилар. «Босмачи» атамаси — юртини озод кўриш орзусида жонини жабборга берган фидойилар шаънига очиқдан-очиқ ҳақоратдир, буни ўзгартириш шарт ва зарур деган фикрдаман. Ҳамма нарса ўз номи билан аталсин, шукрлар бўлсинки, шундай замон келди.

«Жадидчилик» мақолангизда Файзулла Хўжаевнинг 1926 йили жадидчиликни илоҳийлаштиришда айбланганлиги ҳақида ёзасиз ва унинг ЎзКП III съездига ёзма мурожаат қилишга мажбур бўлганлигини тўғри таъкидлайсиз. «...Менинг учун партия... йўлидан бошқа йўл йўқ ва бўлиши мумкин ҳам эмас...», деган сўзлар Файзулла Хўжаевнинг юрак-юрагидан чиқмаганини сезамиз. Бу унинг фаолиятига баҳо беришда муҳимдир. Миллий уйғониш даври вакилларининг ҳаёти ва фаолиятларида, хоҳ ижобий жиҳатлар бўлсин, хоҳ салбий томонлар — ахир бу инсон! — ҳаққоний кўрсатилиши жоиздир. Бунинг учун ўша давр манбаларини эълон қилиш зарур. Бу борада «Миллий уйғониш» тўплами яхши қадам бўлди. Унда бир қанча манбалар, хусусан, Ажзийнинг «Миръоти ибрат» достони, Абдулла Авлонийнинг «Таржимаи ҳол», «Бурунғи ўзбек вақтли матбуотининг тарихи», шунингдек, «Муфти Маҳмудхўжа ҳазратларининг қандай шаҳид бўлғонлиги ва онинг томонидан ёзилган васиятнома» каби материалларнинг илмий-танқидий матнлари жамланган. Аммо нима учун «Миллий уйғониш»нинг кейинги китоблари нашр этилмаётир? Ахир, биринчи китобнинг чиққанига тўрт йил бўлмоқда-ку?... Манбаларни тезроқ эълон қилиш ва муомалага киритишни ўйламоқ керак.

Мана, хорижий мамлакатлар билан ҳам алоқалар ўрнатилмоқда. Айтгандай, ўзингиз ҳам Туркияга бир неча бор сафар қилдингиз. Нима учун Заки Валидий Тўғон, Аёз Исҳоқий, Садри Мақсудий сингари жадидчиликнинг йирик намояндалари асарларини бугунги илмимизга олиб киришга интилиш сезилмаётир? Тўғри, Заки Валидий Тўғон хотираларидан парчалар «Шарқ Юлдузи» журналида босилиб, чиқди, уни Шерали Турдиев амалга оширди, лекин бу кам.

Ва ниҳоят, 70 йиллик ўзбек совет адабиётига баҳо бериш масаласи ўз ечимини кутмоқда. Бу адабиёт қандай адабиёт бўлган эди?.. Қандай адабиёт бўлганда ҳам, у бутун бир тарихимиздир. Ундан воз кечиб бўлмаганидек, уни четлаб ўтиш ҳам мумкин эмас. Бу аксиома. Бу адабиётни, мустамлака йиллар адабиёти, десак тўғрироқ бўлади, чунки у қуллик ва мутелик асосига қурилган эди.

Хуллас, миллий уйғониш даври адабиёти, ушбу аснода ижтимоий ҳаёт ҳар томонлама чуқур ўрганилишни тақозо этади. Унга ёндошиш бугун, мустақиллик шароитида мутлақо бошқача эканлиги аён. Эсимда бор, жадидчиликдай маърифий ҳаракат фидойиси бўла туриб, Сиз миллий уйғониш даври адабиётига бағишланган «Излай-излай топганим» китобингизда, жадидчилик ҳақида эркин фикр айтиш имкони бўлмаганидан, «маърифатчилик идеологияси», «маърифатчилик реализми» қабилидаги атамалар билан чеклanган эдингиз. Бу 1983 йили юз берганди... Ўтган йили Америкода бўлганимда эса, «Жадидчилик» мақолангизни профессор Илза Сиртаутас иш столида кўрдим...

Истиқлол бизга улкан имконлар туҳфа этди. Шу имконни англаб етиш ва ижод қилиш қутлуғ вазифамиздир. Суқрот айтганидай, ўз ишимизни қилайлигу, ўз-ўзимизни англаб етайлик. Ижодкорнинг бахти шунда бўлса керак.

Муҳаммад АЛИ,
Ўзбекистон халқ ёзувчиси

Адиблар — Раҳмат Файзий, Саид Аҳмад, Шуҳрат 70-йиллар.

С. МАҲКАМОВ сурати

Йўлдош СУЛАЙМОН

СЕНИ ЖОНДАН ОРТИҚ СУЙГАН БОЛАНГМАН, ФАРҒОНА

ОЛОЙ ХАЁЛИ

Йўлни Олой томон бурган чоғимда,
Тоғдан ҳайратланиб турган чоғимда,
Отларнинг кишнаши эшитилгандай,
Ўйимдан ўтганни худди билгандай,
Қурбонжон Додхонинг янграр овози,
Уни шарафлайди ифтихор рози!
Қуйилиб келяпти бир шеър гуприб,
Аммо момом минган отнинг дупури —
Хаёлни босганда — ўрнимдан туриб,
Кўнгилни бўшатдим роса ҳайқириб:
— Кўпдан кутганимиз ўша вақт келди,
Орзу қилганимиз бугун нақд келди.
Қаёққа кетяпсиз, қайтинг, эй, момо,
Гапларингиз бўлса, айтинг, эй, момо!

БЕИХТИЁР

Бир кўриб маҳлиё бўлдиму қолдим,
Нигоҳинг суратин дилимга олдим.
Сўзга ҳеч йўқ эдим сўзлаб юбордим,
Беихтиёр ёниб, бўзлаб юбордим.
Гапиролмас ахир фақат капалак,
Хаёлни бутунлай олган, эй, малак,
Кўзингни тингладим, не учун жимсан,
Тилда ҳам сўзлагин, қани эй, кимсан?

ИШҚ

Меҳру муҳаббатнинг аслини истаб,
Гўзал одамларнинг васлини истаб,
Бугун ҳам кўчадан ўтиб кўчага,
Йўлининг устида доим учраган —
Кишилар меҳридан юраги тўлиб,
Ўтган ҳаётидан бахтиёр бўлиб —
Бағрингни кезишга чоғланган ўғлинг
Сенга дил-дилидан боғланган ўғлинг —
Ҳозир, Фарғонажон, олисда яшар,
Ҳамон ўша ўтли бир ҳисда яшар!

Ишқингда ловуллаб куйган болангни,
Сени жондан ортиқ суйган болангни —
Эслайсанми — йўқми, билмайман, аммо
Унутсанг, бағримни тилмайман, аммо,
Йўлдошнинг хаёли бир ўй билан банд:
Бўлолдимми сенга муносиб фарзанд?!

«МУҲАББАТ ФАСЛИ»НИ ЎҚИБ...

Юрагингга сиғинардинг, юрагингга
ҳамиша,
Айлансин у энди суянч тиргагингга
ҳамиша,
Ўзларидан ўзгаларни билмаслар орасида,
Ўзимизни қачонгача тутамиз норасида!
Ўшаларни тинглаб-тинглаб ёрилиб кетай
дедик,
Оёқлар остида ерга қорилиб кетай дедик.
Биласан-ку ҳеч нимани ҳеч кимга бермас
боғлаб,
Ахир умр деганлари кетган кўпларни
доғлаб!
Мақтанчоқлар мақтанишда давом этсин,
майлига,
Шошилишса шошилишар ўша шуҳрат
сайлига!
Бизга шуҳрат керак эмас, туролмасмиз
аммо жим,
Кўкка боқмай юлдузларни санаб турган
мунажжим:
Сизлар тузган маржонларнинг эски ипин
узармиз,
Ҳали ўша кўҳна рўйхат тартибини бузармиз!

ҚЎШДИ

Кун бўйи яна сим қоқишингни кутдим,
Хаёллар бағрида оқишингни кутдим.
Сўз билан дилга ўт ёқишингни кутдим,
Фарғонадан менга боқишингни кутдим.
Телефон жиринглар худди куйга ўхшаб,
Сенинг ҳақингдаги ширин ўйга ўхшаб,
Ҳали овозингни эшитмасдан туриб,
Атрофим чарақлар катта тўйга ўхшаб!
Сўзинг томиримга жўш урган қон қўшди,
Сен билан бахтиёр онимга он қўшди.
Ҳайратдаман, яна каромат кўрсатиб,
Бўшашган Йўлдошнинг жонига жон қўшди.

ҲАЁТНИНГ РАҲНАМОСИ

Яхшилар ичида учратдим сени,
Қани айт, ҳаётнинг раҳнамоси не?
Нима билан ёруғ инсоннинг юзи?
Ундан ҳам улуғроқ сўз борми ўзи?
Омонат йўллардан қайириб турар,
Ким яхши — ким ёмон айириб турар.

Лек унга макондир на Осмон, на Ер,
Ўша эзгуликнинг манзили қаер?
У баланд, эй Йўлдош, баланддир биздан,
Унинг қутлуғ номи Виждондир, Виждон!

ЯРАТДИ

Муҳаббатим кўзимни яратди,
Дилда ёнган сўзимни яратди.
Жасоратим қўлимни яратди,
Орзуларим йўлимни яратди.
Курашларим онгимни яратди,
Тундай меҳнат тонгимни яратди.
Бир-биридан ажратиш хатодир,
Эҳтиёжим барига отадир!

РОҲАТИМ

Ҳамиша йўлингга кўзим интизор,
Умидим милтиллаб, ўзим интизор,
Сенга бағишланган сўзим интизор.
Интизорлик олди дилим мадорин,
Кўрмоқчи бўлдингми бардошим борин?!

Кунлар ўта бериб кутишдан тўйдим,
Ширин ўйларимни йўқотиб қўйдим.
Нимани қоралаб, нимани суйдим —
Ўйламай десам ҳам ўтингда куйдим,
Умрим эканингни қайтадан туйдим.

Аразлаб юришга эпим йўқ экан,
Вужудим ишқингда ёнган чўғ экан.
Қалови нигоҳинг отган ўқ экан —
Яна ўз ҳолимга қайтишим керак,
Муҳаббат изҳорин айтишим керак!

Ўзингга талпиниб, қайтадан ёндим,
Роҳатим бошланди ана шу ондан.
Дилбари париру эй, ёри хандон,
Йўлдош куйиш учун келган дунёга,
Висолингни ортиқ кўраман жондан!

УСТОЗ

Пичоғу қайчимиз қайтадан янги,
Болта ҳам, теша ҳам бўляпти кескир.
Учқунланиб учар темирнинг занги,
Ярақлаб кетади ҳар қандай эски,
Ўзгани ўткирлаб, чархлаган сари
Эт ташлаб — эт ташлаб кичраяр ўзи!
Бу ўша чарх эмас, Носир Фозилдир,
Дилимдаги нурлар сўзларин изи!

ДОҒДАМАН

Тушумда ловуллаб, лабин буриб турар,
Кўнгилга не тушса, уни суриб турар.
Ўй-ўйлаб ўзимга ҳеч келолмасман,
Шунча боғ-гулзор аро елолмасман.
Хаёлга у келар уйқудан кўз очсам,
Ундан ўзга сўзим йўқдир ё сўз очсам.
Лаби ғунчасими кўзимни куйдирди,
Ташна этиб, айтар сўзимни куйдирди.
Ул қадди камоли ўзимни куйдирди,
Нигоҳида не бор, тўзимни куйдирди.
Бир кўрдиму энди тополмай доғдаман,
Ўзин пинҳон тутса, не қилай ул чоғда мен?
Шердай наъра тортдим, «оҳ-оҳ» деб
бўзладим,
Гоҳ бутунлай ёниб, гоҳ эса музладим.
Хаёлимга сиғмас, ҳеч ўзга гул, аммо,
Хоримасман куйлаб, дилим булбул, аммо —
Қанча умрим ўтди, Йўлдош, гиз-гизладим,
Не қилай Мискиндай анқони изладим!

К. Г. ЮНГ

ПИКАССО

Эссе

Ўзбекистонимизда Бадиий академия фаолият кўрсата бошлагани, Рассомчилик институти ташкил этилгани, «Жаҳон адабиёти» журналига асос солингани республикамиз ижодкор зиёлилари олдига бир қанча муҳим вазифаларни аниқ қилиб қўйди. Шундай вазифалардан бири XX аср санъатидаги йирик кашфиётларни ижодий ўрганиш билан боғлиқдир. Бадиий кашфиётлар орасида эса буюк мусаввир Пабло Пикассонинг (1881-1973) рассомчилик мактаби алоҳида мавқега эга. Санъат билан ғайрисанъат чегарасида туриб ижод қилган бу мусаввир ўзигача бўлган рассомчиликка оид тўсиқларни, бадиий тафаккурни муайян қолипга солган қоидаларни бартараф этди. У яратган мураккаб суратларни тушунишга уринишимизда бизга мусаввир замондошларнинг илмий-таҳлилий мақолалари ёрдам беради. Шу маънода биз машҳур руҳшунос олим Карл Густав Юнгнинг (1875-1961) «Пикассо» эссесини жузъий қисқаришлар билан эътиборингизга ҳавола этаяпмиз. К. Г. Юнг Пикассо ижодий фаолиятининг дастлабки даври ҳақида фикр юритади. Илмий ёки санъатшуноснинг танқидий мақоласидан фарқ қиладиган бу эсседа муаллиф ижодкорнинг руҳий оламига доир — ижод психологияси билан боғлиқ кузатишларни баён этади.

Узим психиатр бўла туриб, Пикассо ҳақидаги мунозарага аралашаётганим учун ўқувчилардан узр сўрайман. Қўлимга қалам олишга таниқли кишиларнинг даъвати сабаб бўлди. Мен улкан санъат соҳиби бўлган бу мусаввирнинг ижоди жиддий фикр юритишга арзимайди, деган фикрдан йироқман, қолаверса, унинг адабиётдаги ҳамкасби Жойс ижодига ҳурмат ва эътибор билан мурожаат қилган жойим бор (К. Г. Юнг ўзининг «Улисс» номли эссесини назарда тутган — А. О.). Мени чинакамига қизиқтирган ушбу муаммо жуда кенг, ўта жиддий ва ниҳоятда мураккабки, уни бир газета мақоласи доирасида, гарчи умумий тарзда бўлса-да, қамраб олиш мушкул. Шу боис Пикассога муносабат билдиришга киришишдан бурун олдимга масалани шундай қўйдим: мен мусаввирнинг санъати ҳақида эмас, балки фақат унинг санъати психологияси тўғрисида фикр юритаман. Эстетик проблемалар билан шуғулланишни санъатшуносларга қолдириб, мен Пикассо бадиий ижодининг асосида ётган психологияни кузатиш билангина чекланаман.

Қарийб йигирма йилдан бери мен инсон руҳий жараёнларининг хилма-хил тарзда ифодаланиши билан боғлиқ психологияни ўрганиб келаман, шу сабабдан Пикассо суратларига ўз касбини пухта эгаллаган мутахассис сифатида қарай оламан. Орттирган тажрибаларимдан келиб чиқиб, ўқувчиларни ишонтириб айта оламанки, Пикассонинг суратларида акс этган психологик муаммолар мажмуи беморларимда мен учратган муаммоларга айнан ўхшаш. Афсуски, буни ҳозир сўз билан исботлашнинг имкони йўқ, чунки қиёсланадиган манбалар фақат мутахассисларга маълум. Шу сабабдан ҳам қуйидаги мулоҳазаларим далиллардан холи, муаллақ бўлиб туюлиши мумкин ва бу масалада мен ўқувчиларимга уларнинг самимий, хайрихоҳ фантазиялари кўмак беради, деб умид қиламан.

Предметсиз (нарса, ҳодиса, мавзу билан боғланмаган) санъат ўзининг мазмунини асосан «ички теранлик»дан олади. Бу «ички» мазмун онгга мувофиқ келмайди, чунки онг одатда зарурат туфайли намоён бўладиган ҳамма нарсанинг маълум жиҳатлари аксини, инъикосини ўзида сақлайди. Бироқ Пикассо санъатининг нарса, ҳодиса ва мавзулар билан боғланганлиги бу борада расм бўлиб қолган тасаввурлардан кескин фарқ қилади, бу фарқ мусаввир санъатининг кундалик, оддий тажрибаларга боғланмаслигига ҳеч қандай эътироз қолдирмайди. Бунинг устига, вақт ўтиши билан Пикассо ижодида эмпирикликдан (тажрибалар, сезги аъзолари орқали олинган таассуротлар ва табиий шароитдаги қўзғалишлар — А. О.) тобора узоқлашиш, ташқи тажрибаларга мос келмайдиган, бироқ онг доирасидан ташқаридаги ўша «ички теранлик»дан келиб чиқаётган унсурларнинг (элементларнинг) кўпайиши юз бераётир. Ҳарқалай, бу ҳодиса беш сезги аъзосини ўзида жамлаб, ташқи оламга йўналтирилган онг доирасидан ташқарида. Онгдан ташқарида мутлақо Ҳеч Нима эмас, балки онгсиз руҳият бор, онг уни ортда ва ичкаридаги бир нима тарзида ҳис этади. Суратларнинг ташқи оламга мувофиқ келмайдиган унсурлари «ички теранлик»дан туғилиши тайин.

Гарчи бу «ички теранлик»ни кўриб, тасаввур қилиб бўлмаса-да, барибир у онгга мунтазам таъсир кўрсатишга қодирки, мен бу омилларнинг таъсиридан азоб чекадиган руҳий беморларимни буни иложи борича аниқ-равшан қилиб (суратларда) ифодалашга ундайман. «Ифодалаш усули»нинг мақсади онгсиз структураларни (тузилмаларни) ўқиш-идроклашга имкон туғдириш ва уларни тушунишга уринишдир. Ушбу тадбирнинг ёрдамида терапевтик натижага эришилади: онгсизлик жараёнлари билан онг орасидаги хавфли узилиш бартараф этилади. Бундай суратларда акс этган барча руҳий жараёнлар ва онг тубидаги пинҳона манзара-кўринишлар акси предметли ёки «англанган» тасаввурларнинг тескариси — рамзий; бундан чиқадики, улар, жуда бўлмаганда, олдин маълум бўлган маъно-мазмунга ишора қилади. Шунинг учун алоҳида бир хусусий ҳолат ифодасини кузатиб, муайян аниқликка эришиб бўлмайди. Фақат ноаниқлик ва чалкашлик, маънисиз хилма-хилликни ҳис этиш мумкин, холос. Суратда нима тасвирланганини ва муаллиф нима ҳақда ўйлагани тушунарсиз. Фақат бундай суратларнинг кўплаб туркумини қиёслаш орқалигина ниманидир фаҳмлаш имконияти туғилади. Беморлар чизган суратлар, уларда бадиий фантазиянинг етишмаслиги сабабли, замонавий мусаввирларнинг суратларига қараганда нисбатан аниқроқ ва шу боисдан ҳам тушунарлироқ.

П. ПИКАССО. Эль Греко автопортрети. 1950

Х. ГИНОВАРТ. Пикассо шарафига. 1967

Икки гуруҳ беморларни бир-биридан фарқлаш керак: булар невротиклар ва шизофрениклар (руҳий хасталик турлари — А. О.). Биринчи гуруҳга мансублар синтетик характердаги (нарсаларни, ҳодисаларни бутун ҳолда олиб ва уларнинг таркибий қисмларини боғлаб) кучли ва яхлит туйғуга йўғрилган суратлар чизишади. Гарчи бу суратлар мутлақо мавҳум бўлиб, шу сабабдан муаллифнинг сезги-кечинмаларини акс эттирмаса-да, ҳар ҳолда бир-бирига ниҳоятда мутаносиб ёки уларга аниқ мазмун юкланган бўлади. Иккинчи гуруҳ, аксинча, шундай суратлар чизадики, бу суратлар уларнинг муаллифларига ҳиссиёт бегона эканини кўрсатиб туради. Улар ҳар қандай ҳолларда яхлит уйғун туйғуни эмас, балки, аксинча, қарама-қарши кечинмаларни ёки уларнинг умуман йўқлигини ифодалайди. Бу суратларнинг бадиий шаклида эса синиқ чизиқларда акс этган таназзул, инқироз кайфияти устиворлик қилади ва бу ўз навбатида ижодкорнинг руҳан бўлинганини, яъни ўзини бошқа одам деб фаҳмлашини билдиради. Суратлар томошабинга ёқмайди ёки ақлга тўғри келмайдиган, тажаввузкор руҳдалиги ва беўхшов носамимийлиги билан унда қўрқинчли таассурот қолдиради. Пикассо ана шу руҳий (психологик) типга мансуб*.

Бундай фарққа қарамай, ҳар иккала гуруҳнинг чизган суратларида бир умумий жиҳати бор, бу — рамзий мазмундир. Ҳар иккала гуруҳ ҳам маънони ишоралар орқали истифода этади, бироқ невротик тип бу маънони қидиради ва ўзининг сезги-кечинмаларини томошабинга етказишга уринади. Шизофреникда бундай ҳаракат сезилмайди ва аксарият ҳолларда у ўз туйғуларининг қурбони бўлади. Бу ҳол суратларда шундай акс этади: гўё уни туйғулари маҳв этган ва эзиб ташлаган, у, невротик жуда бўлмаганда бир нима чиқаришга уринган элементларга, қоришиб кетган. Шизофреникка хос ижод ҳақида айтиш лозим бўлган фикрларни мен Жойсга доир мулоҳазаларимда гапириб ўтганман: бундай ижодда томошабин учун қизиқарли ҳеч нарса йўқ, бор нарсаларнинг ҳаммаси уни қочиради, бездиради, кутилмаган ҳар қандай детал ён бериш, чекиниш сифатида қабул қилинади. Хуниклик, касаллик, ваҳима, мавҳумлик ниманидир ифодалаш учун эмас, балки, аксинча, ҳамма нарсани яшириш, бекитиш учун пайдо бўлади ва бу парда ахтарувчи, изловчини ўзига жалб этади; бу парда — мисоли кимсасиз ботқоқни қоплаган совуқ туман; мазмундан маҳрум бу парда томошабинга муҳтожлик сезмайдиган томошага, манзарага ўхшайди.

Бир ижодкордан, у нимани ифодаламоқчи бўлганини сўраш керак, бошқасидан — у нимани ифодаламоқчи бўлмаганини. Ва уларнинг ҳар иккаласида ҳам пинҳона мазмун бор. Бундайин образлар туркуми (чизилган суратлар ёки ёзилган сўзлар) одатда Некюйя символидан, жаҳаннам қаърига тушиш, онгсизликка чекиниш, тириклик дунёсидан четлашишдан бошланади. Шундан кейин юз берадиган ҳодисалар кундалик, оддий шакл ва қиёфаларда ифодаланади, бироқ бу ифодалар яширин маъно ва характерга йўғрилган бўлади. Пикассо зангори тусдаги предметли суратлардан бошлайди: оқшомнинг нофармонлиги, ой ёғдуси ва сув, миср ғорининг кўкимтир ранги шундан далолат беради. Мана, у қазо қилаётир ва унинг руҳи отда охиратга равона бўлаётир. Кундалик, оддий ҳаёт ортидан илашади ва болаларини етаклаган аёл унга ақл ўргатиб мурожаат қилади. Унинг учун кундуз ҳам, кеча ҳам — аёл, бу психологик нуқтаи назардан ёруғ ва қоронғу кўнгилни (anima) англатади. Қоронғулик бекиниб олган ва нофармон шом қучоғида, потологик майл-иштиёқларни қўзғаб, уни пойлаётир. Буёқлар уйғунлигининг ўзгариши бизни жаҳаннамга дохил этади. Предметлилик ажал тасвири орқали ёритилган, ажал маҳорат билан чизилган сил ва зотилжам фоҳиша ўсмир қиёфасида акс этган. Фоҳиша мотиви охиратда ижодкор марҳумнинг руҳи сифатида, бир қанча ўзига ўхшаганлар билан учрашадиган, жаҳаннам остонасида пайдо бўлади. «Ижодкор» деганда мен Пикассонинг бошқа, кўргуликка учраган шахсини — жаҳаннамда бўлишга маҳкум, тақдир ҳукми билан оддий ёруғ кунда эмас, зулматда макон топган, ҳаммага маъқул гўзаллик ва идеалларни эмас, балки ёвузлик ва ёмонликка тортувчи иблисона кучга эргашиб, ҳозирги замон кишисини Антихрист ва Люцифер тарафига оғдирадиган ҳамда умумжаҳон инқирози таассуротини пайдо қиладиган одамни назарда тутаман. Ва шунинг учун унинг асарларида кундалик ҳаётнинг равшан дунёси жаҳаннам булутлари билан қопланади, таназзулга юз тутади ва охир-оқибат, зилзила чоғида ёрилиб кетган ер сатҳидай, бўлакларга, қисмларга, синиқ чизиқларга, фрагментларга, ахлат, майда-чуйда ва ўлик унсурларга бўлиниб тушади. Пикассо ва Пикассо асарлари кўргазмаси — бу вақт ҳодисаси, бу — суратларни томоша қилган йигирма саккиз минг одам каби замон воқелиги...

***Ушбу фикр ана шу гуруҳга мансуб деб ҳисоблаш мумкин бўлган ҳар қандай одам шизофреник ёки невротик деган маънони билдирмайди. Бу тарзда фарқлаш, гуруҳга ажратиш: биринчи ҳолатда руҳий оғишлар невротик аломатлар, иккинчи ҳолатда эса шизофреник аломатлар пайдо бўлишига олиб келишини англатиши мумкин, холос. «Шизофреник» ибораси бу ўринда айнан руҳий — шизофрения касаллигини англатмайди, балки шу касалликка кишида майл борлигидан дарак беради, ёки хабитусни (ташқи кўриниш; ранг-рўй; умумий қиёфани) билдирадики, шулар замиридаги оғир руҳий изтироблар шизофренияни туғдириши мумкин. Мен Пикассони, Жойс қаторида, кўплаб одамлар мансуб бўлган психотикларнинг шундай гуруҳига мансуб деб қарайманки, бу гуруҳга кирувчилар хабитуси (ташқи қиёфалари) руҳий неврозлан эмас, балки шизофреник аломатлар таъсиридан оғир руҳий изтиробларга тушганлари боис беихтиёр киши эътиборини тортади.**

А. ОТАБОЙ таржимаси

Мунозара

БАДИИЙ АКАДЕМИЯ ВА ТАРБИЯ

Ўзбекистонда Бадиий академиянинг ташкил этилиши ўқувчи-ёшларнинг бадиий таълимини янги сифат даражасига кўтаришда катта аҳамиятга эга бўлди. Шунинг учун ҳам Президент қарорида Бадиий академияга таълим ва маданият тизимидаги бадиий таълим ва тарбияни дунё стандартлари даражасига олиб чиқиш учун тегишли дастур ва дарсликлар, қўлланмалар яратилиши лозимлиги алоҳида қайд қилинган.

Очиғини айтганда, собиқ тузум даврида болалар боғчалари, умумтаълим мактаблари учун тасвирий санъатдан дастур ва дарсликлар тайёрланган бўлса-да, унинг моддий-техникавий асосларига яхши эътибор берилмади. Бадиий таълим мазмуни кўп ҳолларда европалаштирилди, Шарқ санъатига деярли ўрин ажратилмади. Шарқ, хусусан, ўзбек санъатининг жаҳон санъатига қўшган ҳиссаси ҳақида лом-лим дейилмади. Тасвирий ва амалий санъатнинг болаларнинг фикрлаш қобилияти, бадиий диди, хотирасини ривожлантиришдаги аҳамияти яхши тушуниб етилмади. Мактаблардаги тасвирий санъат тўгараклари хўжакўрсинга ишлади ва ҳозирги кунда ҳам кўп жойларда бу ҳол давом этмоқда. Умумтаълим мактабларида биринчи синфдан еттинчи синфгача ҳар бир синфда тасвирий санъат ўқитилишига 1 соатдан вақт ажратилиши ёшларимизнинг бадиий маданиятини ўстириш учун етмайди.

Кўпгина ривожланган мамлакатларда тасвирий санъатга ҳафтасига 2 соатдан 6 соатгача вақт ажратилган. АҚШ, Япония, Англия ва бошқа мамлакатларда тасвирий санъат биринчи синфдан охирги синфгача ўқитилади. Яна шуни қайд этиш лозимки, бадиий тарбияга доир кўплаб журналлар нашр этилади, тасвирий санъатга болаларда ижодкорликни, мустақилликни, хотира ва кузатувчанликни, дид ва фаҳм-фаросатни ўстирувчи ўқув предмети сифатида қаралади.

Республикамизда эса турғунлик даврида санъат ва махсус мактаблар, олий ўқув юртлари дарслик, қўлланмалар у ёқда турсин, ҳатто тегишли дастурлар билан ҳам таъминланмади. Умумтаълим мактабларида тасвирий санъатни ўқитаётган махсус педагогик маълумотли (олий, ўрта махсус) ўқитувчилар 30-35 фоизга тушиб қолди.

Тадқиқотларимиз шуни кўрсатадики, умумтаълим мактабларини тугатаётган ёшларимиз орасида рассомларимиз ва уларнинг асарларидан бирортасининг ҳам номини айта олмайдиган болалар сони 60-70 фоизни ташкил этади. Япония умумтаълим мактабларини битираётган болалар 200дан ортиқ ранг номи ва тусини билганлари ҳолда, бизнинг ўқувчиларимиз кўпи билан ўндан ортиқ ранг номини айта олмайдилар.

Шаҳар, туман болалар ижоди уйларида, умумтаълим мактабларида амалий санъатнинг барча турлари бўйича тўгараклар учун махсус штатлар ажратилган. Унга қатнашувчи болалар ҳам етарли, лекин машғулотларни олиб борувчи амалий санъат мутахассислари камчиликни ташкил этади.

Мустақилликка эришганимиздан сўнгги қисқа даврда ўқувчи-ёшларнинг бадиий таълимини талаб даражасига кўтариш борасида жиддий ишлар амалга оширилди. Хусусан, «Умумтаълим мактабларида тасвирий санъат таълими концепцияси ва стандарти» тайёрланиб, нашр этилди. Ҳозирги кунда бу концепция ва стандарт республика халқ таълими тизимида бадиий таълимни ривожлантиришда дастуриламал вазифасини ўтамоқда. Ана шу муҳим ҳужжатлар асосида умумтаълим мактаблари учун 1-8 синфларга мўлжалланган 1 ва 2 соатли вариатив дастурлар тайёрланиб, ўқитувчиларга етказилди. Бу ўқув предмети бўйича табақалаштирилган қўлланма («Тасвирий санъат», «Тасвирий санъат ва бадиий меҳнат») яратилди ва нашр этилди. Ҳозирги кунда муаллифлар гуруҳи томонидан 1-, 2-, 3-, 4-синфлар учун «Тасвирий санъат ва бадиий меҳнат» дарсликлари яратилиб, чоп этишга топширилди. Шу билан бир қаторда, лотин алифбосига асосланган янги ўзбек ёзувида дастур, методик қўлланма, дидактик материаллар тайёрланган. Лекин булар қилинажак катта ишларнинг дебочаси, холос. Галдаги вазифа умумтаълим мактабларининг 5-, 6-, 7-синфлари учун дарсликлар яратишдан иборат.

Санъат мактаблари, лицейлар, тасвирий санъатни чуқур ўргатадиган мактаб ва синфлар махсус дастур, дарслик ва методик қўлланмаларга муҳтож. Муқобил ва табақалаштирилган дастур ҳамда дарсликлар яратиш масаласи шу куннинг муҳим вазифаларидандир.

Шунингдек, халқ таълими тизимида кўп йиллардан бери ҳал қилинмай келаётган бадиий тарбия муаммоларини ўрганиш, таҳлил қилиш ва тегишли режалар ишлаб чиқиш, айниқса, узлуксиз бадиий таълим концепцияси ва стандартини ишлаб чиқиш ҳам муҳим масалалар ҳисобланади. Олий педагогик маълумотга эга бўлган ўқитувчилар ва амалий санъат тўгарак раҳбарларини тайёрлаш, 1-11-синфларда тасвирий санъатни ҳафтасига 2 соатдан ўқитишни кун тартибига қўйиш ва уни асослаш, иқтидорли болаларни танлаб олиб ўқитиш, болалар бадиий ижоди галереясини ташкил этиш, телевидение орқали бадиий таълимга доир доимий ишлайдиган кўрсатувлар олиб бориш каби тадбирлар ҳам ўз ечимини кутмоқда. Бу муаммоларни ҳал қилишда Бадиий академия катта рол ўйнаши шубҳасиздир.

Мазкур қарор академия тизимидаги муассасалар учунгина аҳамиятли бўлиб қолмай, балки халқимизнинг бадиий маданиятини, айниқса, ўқувчи-ёшларимизнинг бадиий таълим-тарбиясини дунё талаблари даражасига олиб чиқиш имконини беради.

Р. ҲАСАНОВ,
педагогика фанлари доктори, профессор

ИСТЕЪДОДГА МАЙДОН КЕРАК

ёхуд Турдибек СОДИҚОВнинг сайёр саҳна ҳаёти

Таниш-билишлар, қариндош-уруғлар кўпинча: «Сенга маззада», — деб қолишади. Сабабини сўрасам, «Артистлар билан учрашасан, суҳбатлашасан, кўрган-кечирганларига ошно бўласан», дея ҳавас билан жавоб қайтаришади. Очиғи, бундай гап - сўзлардан чин маънода қувонаман. Ўзим учун эмас, актёрлар учун. Не бахтки, одамлар актёр билан учрашишни орзу қиладилар, у билан икки оғиз суҳбатлашишга муштоқлар. Лекин бироз ўйланиб қоламан. «Одамлар, сиз кўпам ошиқаверманг. Актёр билан суҳбатлашиш сиз ўйлаганчалик осон, роҳатижон иш эмас», дегим келади уларга. Чунки актёрлар саҳнада сергап бўладилар. Ҳаётда эса уларни суҳбатга тортиш анча мушкул. Шунчаки бир суҳбатда кўпам дилларини очавермайдилар. Ҳатто баъзиларининг гапини ичидан «суғуриб» олишингизга тўғри келади.

Бу сафарги суҳбатдошим Турдибек Солдиқов билан мулоқотимизни кўрганингизда, ўзингиз ҳам бунга амин бўлардингиз. Зеро, Турдибек Содиқов ўйнаб гапирса ҳам, ўйлаб гапирадиган актёрлар сирасига киради. Ўзи камгап. Лекин суҳбат чоғи зерикмайсиз. Чунки битта жумлани салмоқлаб айтганининг ўзидаёқ кўп нарсаларни билиб оласиз. Фақат гап ана шу битта жумланинг мағзини чақиб олишингизда қолган. Шунинг уддасидан чиқсангиз, марра сизники.

Умуман, бу ўзига хос бетакрор актёр ижодини ҳали мактабда ўқиб юрган чоғимданоқ кузатиб келаман. Турдибек ака 1968 йили ташкил этилган «Ёш гвардия» (ҳозирги Аброр Ҳидоятов номидаги) театрнинг тамал тошини қўйганлардан. Биринчи бўлиш осон эмаслигини яхши биласиз. Лекин театр тарихини бошлаб берган ўша авлод — Доно Бобохонова, Мадина Усмонова, Азиза Бекматова, Мурод Ражабов... ва бизнинг қаҳрамонимиз Турдибек Содиқов шундай мушкул ишни қойилмақом уддалаган актёрлардан. Бу театрнинг ўша даврда саҳналаштирган кўпгина спектакллари ҳалиҳамон мухлислар ёдида сақланиб келади.

Турдибек аканинг биринчи роли Максим Каримовнинг «Дийдор» асари асосида режиссёр Эргаш Масафоев саҳнага қўйган спектаклдаги солдат отаси образи эди. Шундан сўнг у театр саҳнасида турли характердаги кўплаб ранг-баранг образларни яратди. Биз фақат улар орасида «Учинчи орзу» спектаклидаги Пётр, «Беш кунлик куёв»даги Куёв, «Отасининг қизи»даги Иззат, «Майсаранинг иши»даги Ҳидоятхон образларини таъкидлаб ўтишни истардик. Мен, айниқса, Турдибек Содиқовни Ҳидоятхон образида ўзим учун қайтадан кашф этдим. «Наҳотки, — деб ўйладим ўзимча. — Шу мен билган Ҳидоятхоннинг саҳна талқини бўлса». Ҳидоятхоннинг гап-сўзи у ёқда турсин, ҳатто «қилт этган» ҳатти-ҳаракати, имо-ишораси ҳам томошабинда акс таъсир уйғотади. У образ эмас, бутун бошли бир типни дунёга келтиради. Лекин афсуски, Ҳидоятхон образини бу театр саҳнасида актёр кўп ўйнамади. Сабаби, у янги ташкил қилинган республика Сатира театрига ишга ўтиб кетди.

Тўғриси, мен Турдибек Содиқовнинг бу қарорини тушунмадим. Чунки у ўзининг театрида аллақачон мухлисларига эга бўлган, ўз майдонини ярата билган актёр сифатида танилган эди. Каттами-кичикми, қандай бўлмасин, ҳар бир роли томошабинлар томонидан яхши кутиб олинарди. Шунинг учун ҳам Турдибек акага берган биринчи саволим Сатира театрига ўтишининг сабаблари ҳақида бўлди.

— Аввало, сизга шуни айтишим керакки, Сатира театри ташкил этилганини эшитганимда ниҳоятда хурсанд бўлганман. Чунки мен мактабда ўқиб юрган пайтимдаёқ кулгига, ҳажвияга ниҳоятда ўч эдим. Илмий тилда қисқа қилиб айтадиган бўлсам, Сатира театри актёри менинг амплуамга ниҳоятда мос келади...

Албатта, ҳар ким ўз севган ошини ичгани маъқул. Шу маънода эҳтимол Турдибек аканинг тутган йўли тўғридир. Лекин мени бошқа бир масала ўйлантиради. Бунда мен фақат бугун 50 ёш остонасига қадам қўйган Т. Содиқовни эмас, балки бугунги кунда Сатира театрида хизмат қилаётган барча актёрларни назарда тутаман. Гапнинг индаллоси шундаки, бу театрда фаолият кўрсатаётган актёрларнинг кўпчилигини санъат шинавандалари яхши танийдилар, ҳатто севадилар. Аммо ана шу ўзлари севган актёрлари билан саҳна орқали тез-тез учрашиш, дардлашиш имкониятига (айниқса пойтахтликлар) эга эмаслар. Сабаби, 1986 йил ташкил этилган Сатира театрининг ҳамон муқим биноси йўқ. Театр жамоаси кўпроқ вилоятларга чиқиб, сайёр томошалар кўрсатиш йўли билан ўз иқтидорларини намойиш этадилар. Эҳтимол, бу бир томондан яхшидир. Чунки актёрлар халққа яқин бўладилар. Уларнинг орзу-ўйлари билан яқиндан танишадилар. Лекин актёрларнинг имконияти масаласи-чи? Ахир бу актёрлар вилоятларда фақат ўз репертуарларидан парчалар, қисқа-қисқа кўринишлар намойиши билан чекланадилар-ку. Яхлит спектакллар ўйнаш жараёнидан четлашиб, ўз иқтидорлари, имкониятларини намойиш этиш бахтидан баҳраманд бўлолмайдилар-ку. Шунинг учун ҳам Турдибек акага: «Сатира театрига ўтганингиздан афсусланмайсизми?» — деб савол бердим.

— Йўқ. Афсусланмайман ва ҳеч қачон афсусланмасам керак. Чунки мени ҳеч ким мажбур қилмаган. Ўз хоҳишим билан ўтганман. «Ёш гвардия» театрида ҳам деярли комедия жанридаги спектаклларда роллар ижро этардим. Аслида, гапингизда жон бор. Фақат бир мен эмас, ҳозир бу ерда фаолият кўрсатаётган барча актёрлар катта ишларни кўзлаб ижодимизни бошлагандик. Лекин вақти келиб ҳозиргидек аҳволга тушиб, биносиз қолиб, фақат вилоятларда томошалар кўрсатиб юришимизни ким ҳам билибди, дейсиз. Ўша пайтда театр бўлади, дейишганди. Биз бунга қаттиқ ишонгандик. Ва ҳозир ҳам ишонамиз. Агар шу ишончимиз бўлмаганда аллақачон жамоамиз тарқаб кетган бўларди. Умидимиз бор, агар алоҳида биномиз бўлса, мавжуд 40 та штатга яхши актёрлар ишга олинса, қандай театр бўлишини бир кўз олдингизга келтиринг-а.

Ҳа, инсон ҳамиша яхшиликка умид қилиб яшайди. Менинг Турдибек Содиқовга ҳавасим келди. Эҳтимол, уларнинг орзулари амалга ошадиган кунларга оз қолгандир. Ҳар ҳолда, республикада ягона бўлган Сатира театрининг ўз биноси бўлишига ва у ўзининг саҳнасида муқим спектакллар қўйишига ишонгинг келади. Чунки кулги бугунги кунда ҳар қачонгидан ҳам зарур. Бугун одамлар турли-туман ташвишлардан, бозор иқтисодиёти югур-югурларидан бироз чарчаганларида, албатта, уларга сатира ва юмор ёрдамга келади. Шунинг учун ҳам бундай театр ниҳоятда зарур.

Турдибек Содиқовнинг айтишига қараганда, 10 йил давомида Сатира театрида 20 га яқин роллар ижро этган. Лекин бу роллардан бирортасини бугунги кунда ўйнолмайди. Ачинарлиси, уларни энди томошабинлар ҳам кўролмайдилар. Чунки театрнинг бирор спектакли видеотасмаларга ёзиб олинмаган. Қанча меҳнат, қанча изланиш ва машаққатлар изсиз йўқолиб кетганига ачинасан киши. Ахир, ўша образларнинг ҳар бирида инсон юраги, қалби, орзу-армонлари бор эди-ку. Мана шундай нарсалар ҳақида бугун кўпроқ ўйлашимиз кераккa ўхшайди.

— Турдибек ака, эҳтимол, Сатира театри томошаларини бугун мухлислар яхши билмасликларида театр танқидчиларининг, биз — журналистларнинг ҳам айбимиз бордир. Биноси бўлмаганига яраша ҳеч бўлмаса, спектакллари, актёрлари ҳақида ёзиб, театр мухлисларини хабардор қилиб турсак бўларди-қу. Бирор янги асар қўйилса, тарғибот -ташвиқот йўли билан ҳам кишиларни жалб этса бўлади. Бунинг учун фақат озгина эътибор керак. Ҳар ҳолда, биринчи навбатда танқидчиларимиз театрнинг ютуқ ва камчиликларидан юрт-элни бохабар қилиб турсалар яхши иш бўларди. Ўзи танқидга муносабатингиз қандай?

— Танқидга муносабатим яхши. Танқид қанчалик тўғри бўлса, шунча яхши қабул қиламан. Боя тўғри айтдингиз матбуотда бизнинг театримизни эсламай қўйишди. Бугун театримиз катта жим-житлик оғушига тушиб қолди. Балки ҳар замон-бир замонда яхши-ёмон сўз ёзиб бўлса-да, силкитиб туриш керакдир.

— Ҳар қандай соҳада ишлатган одамнинг ҳам ўз устозлари, ўрганадиган одамлари бўлади.

— Албатта, мен ҳам бундан мустасно эмасман. Республикамизда донг таратган комедия жанрининг барча усталари мен учун устоз ҳисобланади. Айниқса, Соиб Хўжаев, Ғани Аъзамов, Наби Раҳимов ижроларидан завқ оламан. Улардан кўп нарса ўрганса арзийди. Ахир, ҳаётнинг ўзи қайтариқ. Ҳеч ким бирор нарсани осмондан топиб олмайди. Ҳаётнинг ўзидан олиб, ўзига қайтаради. Фақат мана шу қайтиш турли шаклларда рўёбга чиқади. Мен, шунингдек, Петросяннинг ижро услубини ниҳоятда ёқтираман. Унинг ижодини ҳамиша кузатиб бораман.

— Ҳамкасбларингиздан кимнинг ижоди сизга кўпроқ маъқул?

— Мен, иложи борига барча театрларда ишлаётган ҳамкасбларим ижодини, сиртдан бўлса-да, кузатиб боришга ҳаракат қиламан. Лекин улар ичида Мурод Ражабовнинг истеъдодига тан бераман. Биз ўзаро кўп маслаҳатлашамиз, фикр алмашамиз.

— Айтинг-чи, бундан 20 йил олдинги томошабин билан бугунгисининг ўртасида фарқ борми?

— Шубҳасиз. Илгариги томошабинлар санъатга бошқача кўз билан қарар эдилар. Уларда санъатга бошқача ҳурмат-эҳтиром бор эди. Шунингдек, уларнинг диди бошқа эди. Ҳозирги томошабинларнинг дидини фарқлаш қийин. Улар жуда мураккаб. Ачинарлиси, бугунги томошабиндан жиддийлик йўқолган. Ўйлатадиган, мушоҳадага чорлайдиган нарсага тоқати йўқ. Қандайдир енгил-елпиликка берилиш сезилади.

— Ҳа, сиз энди менинг «оғриқ жойим»га тегиб кетдингиз. Чунки бугун томошабинда пайдо бўлган ана шу кайфият туфайли театрларимизда мувозанат бузилиб, қиёфа йўқолиб боряпти. «Томошабинни театрга тортиш керак, бозор иқтисоди шароитида «кассовий» спектакллар зарур», деб ҳатто номдор театрлар ҳам репертуарларини бачкана асарлар билан «бойитаяптилар». Театр санъатининг мавқеини туширишга «хизмат қиляптилар». Яъни, театр томошабинни ўз ортидан эргаштириш ўрнига, ўзи унинг хоҳишига бўйсуняпти, изидан юряпти. Агар шу тариқа давом этаверадиган бўлса, унда театр санъатимиз келажаги қандай бўлади, унинг томошабин олдидаги мавқеи қай даражага тушиб қолади?

— Ахир, мен нимага куйиняпман? Бизнинг театр ҳам бугунги шароитдан келиб чиқиб, бақувват комик, сатирик саҳна асарларини эмас, енгил кулгу қўзғатувчи, олди-қочди лавҳаларни томошабинга тақдим этяпти. Бунинг нотўғри эканидан кўз юмиб бўлмайди. Лекин ҳамма қатори бизнинг ҳам орзу - умидларимиз бор. Ўзимизнинг муаллифларимиз бўлишини, алоҳида актёрларга атаб асарлар ёзилишини истаймиз.

Қани энди ёзувчилар, драматурглар бир тўда томошабинлар раъйига қараб енгил-елпи, юки йўқ асарлар ёзишдан воз кечиб, биз — актёрлар, режиссёрлар билан ижодий ҳамкорлик қилиб, ўзаро фикр алмашиб, истаганимиздек қилиб қоғозга тушириб берсалар...

— Турдибек ака, бу орзу анчадан буён бизда ҳам армон бўлиб ётибди. Биз ўша—сиз истаган спектакллар саҳна юзини кўриб, театрларда ёркин юлдузлар пайдо бўлишини, шу кунга муносиб яхши асарлар яралиб, уни томошабинлар мириқиб кўришларини орзу қиламиз. Қани энди ҳамма ниятлар ёлғиз орзунинг ўзи билан рўёбга чиқса...

Гулчеҳра УМАРОВА

Икки оғиз дил сўзи

ТИНИБ - ТИНЧИМАГАН АЁЛ

Саодат опани мен санъат бўлимида иш бошлаган вақтимдан яхши биламан. Бу киши ҳамиша халқ оғзаки ижодини чуқур ўрганиш, анъаналар, урф-одатларни асраб-авайлаш, яхши удумларимизга қанот бағишлаш каби эзгу ниятлар билан елиб-югуриб, таҳририятларни яхши маънода безовта қилиб туради. Саодат Йўлдошева ниҳоятда катта ва хайрли ишнинг бошида турганлардан.

Собиқ Шўро замонида ҳам ўзбек халқ оғзаки ижодининг нодир намуналари сақланиб, авлоддан-авлодга ўтиши учун бутун куч-ғайратини сарфлаган олимлар орасида С. Йўлдошеванинг ўз ўрни бор. Бу серғайрат аёлни кўпчилик фолклор-этнографик жамоалари ташкилотчиси ва тарғиботчиси сифатида яхши танийди. Айниқса, «Моҳи ситора», «Чодир жамол», «Муножот», «Гавҳар», «Оразибон», «Бес перде», «Бойсун», «Дилкушод наволари», «Омон ёр», «Ёр-ёр», «Нозанин», «Гулёр» ва бошқа жамоалар ишини тўғри ташкил этиш, репертуаридаги фолклор намуналарини синчиклаб ўрганиш борасида аҳамиятли ишлар қилди.

Олима 80-йиллардан буён Ўзбекистон телевидениесида халқ ижодиёти дастурларини тайёрлаш, эфирга олиб чиқишда республиканинг етакчи фолклоршунос олимлари, моҳир режиссёрлар билан ҳамкорликда иш тутиб, кўпгина фолклор-этнографик жамоалар маҳоратини фақат юртимизда эмас, балки хорижда ҳам тарғиб этишга катта ҳисса қўшди.

С. Йўлдошева 1970 йили Тошкент Давлат университетининг филология факултетини битирган кундан бошлаб, халқ оғзаки ижоди билан мунтазам шуғулланиб келмоқда. 1974 йили Тошкент Давлат маданият институтига ишга келгандан сўнг, опанинг дилдаги орзулари рўёбга чиқишига имконият туғилди. Бу даргоҳда элимизга танилган А. Қаюмов, С. Мирвалиев, Ғ. Жалолов, М. Муродов, Н. Раҳимов сингари олимлар ёрдамида фолклоршуносликни сирларини ўрганди. 1984 йили филология фанлари доктори Тў-

ра Мирзаев раҳбарлигида «Алпомиш» достони поэтикаси бўйича номзодлик диссертациясини муваффақиятли ҳимоя қилди. Кейинги йилларда С. Йўлдошеванинг «Мангу безавол хазина», «Мучал тўйи», «Буғдой бошоғига қасида», «Оналар ва болалар куйласин», «Омон ёр», «Бойсуннинг парвози» каби қатор илмий ишлари чоп этилди. Булардан ташқари, ҳозирги давр фолклор-этнографик жамоалари ишининг саҳна талқинига бағишланган докторлик диссертацияси устида ҳам изланиш олиб бормоқда.

Олима илмий-мураббийлик фаолиятидан ташқари, республикамиз ижтимоий ҳаётида фаол иштирок этиб келмоқда. Яқинда у кишининг Шайхонтаҳур туманидаги 115-мактабда 100 нафар боланинг «Мучал тўйи»ни ўтказишда мактаб жамоасига яқиндан ёрдам бериб, бу тадбирнинг моҳияти, аҳамияти хусусида жон куйдириб сўзлаганининг гувоҳи бўлганимда, ўз соҳасининг ҳақиқий жонкуяри эканига яна бир бор ишончим комил бўлди.

Саодат Йўлдошевага ўхшаш олима аёлларимиз бор экан, халқ ижодиётининг қайнар булоғи ҳеч қачон тинмайди, у авлоддан-авлодга ўтиб, яна неча-неча асрлар гўзал удумларимиз, анъаналаримиз тарзида халқнинг ўзи билан бирга яшайверади.

Г. ФАЙЗИЕВА

Фестивал экрани

ЎЗГАРИШ ЖАРАЁНИ ФИЛМЛАРИ

Фестивал экрани барчанинг эътиборини тортишининг боиси бор: унинг дастури ранг-баранг асарлар кўрсатилиши, миллий кинематографияларда содир бўлаётган ўзгаришларни ифодаловчи тасмалар намойиш этилиши кўзда тутилиб тузилган. Бугун саралаш ҳайъати кўраётган ва Тошкентнинг катта экранига тақдим этаётган кадрлар фикримиз далилидир.

Икки филмни кўриб, ўрганиб, баҳолаб, ўзига хос бир баҳсда иштирок этиб, анжуманни кутаётган томошабинлар билан ўртоқлашмоқчи бўлдик. Гап Озарбойжон бизга йўллаган «Кўршапалак» ҳамда «Ўзганинг вақти» филмлари ҳақида кетаяпти. Бу икки асар услуб, жанр, талқин йўллари жиҳатидан бир-биридан фарқ қилади. Бири ижод дақиқаларининг мураккаблиги, улар фалсафий тушунчалар, санъаткорнинг моҳияти, эҳтироси, билим доирасининг кенглиги ва севги, садоқат тушунчалари билан боғлиқлигини тасдиқласа, иккинчиси бурч ва мусиқага ҳавас, меҳр ҳақида, бемор ота хизматидаги қизнинг истеъдоди, жуда мураккаб ички дунёси ҳақида. Икковида ҳам машҳур актёрлар ижросини, фикр уйғотадиган, ҳаяжонлантирадиган кадрларни кўриб, қардош озар ўлкасида кино жараёни қандай кечаётгани ҳақида тушунчага эга бўлдик.

Биринчи хулосамиз шуки, собиқ иттифоқ республикалари империя тазйиқидан қутилгач, изланаётган, ўзининг бадиий шаклларини, миллийликни ифодаловчи воситаларни қўллашга интилаётгани сезилади. Бу икки асар ҳам собиқ Шўролар даврида пайдо бўлиши амри маҳол эди. Мўъжиза рўй бериб (Москва рухсат бериб!) улар суратга олинганида ҳам, кўп кадрлар қайчиланар, филмлар қайта-қайта «таҳрир» қилинар ва тумтоқ бир қиёфада тор доирадаги мутахассисларга кўрсатиларди. Бинобарин, изланиш доираси ҳам чекланарди.

Албатта, мазкур филмлар бенуқсон ишланган, дея олмаймиз. Уларда машҳур кино тасмаларига очиқдан-очиқ тақлид қилиб олинган кадрлар мавжуд. Режиссёрлар қайта-қайта кўрган, кино тарихи саҳифаларидан ўрин олган асарлар таъсирида эканлиги кўзга ташланади. Бу тақлид, бу ҳавас асарларда сюжет йўллари йўқлигида, тасвирга катта драматургик юк ортилганида, монтаж йўллари танланишида кўринади.

Икки асарнинг муштарак нуқталари ҳам мавжуд: инсон руҳияти мураккаблигини таъкидлаш, умуминсоний фалсафий тушунчаларни ифода эта оладиган бадиий тўқима яратишга бўлган интилиш, мусиқа ва бошқа овоз воситаларидан фойдаланишда асарнинг жанр хусусиятларидан келиб чиқиш... Шундай хулосаларга келамиз-у, Озарбойжонда яқиндагина ягона студия бўлганини, унда экранимизда негадир қайта-қайта кўрсатилиб турадиган «Қайнона» каби бир хил, ўта содда асарлар яратилиб келинганини эслаймиз. Ўша дамларда кўп ўйлардик: ўз миллий адабиётига, барчанинг ҳавасини келтирадиган мусиқаси ва театрига эга бўлган Озарбойжон элида нега кино санъати ўз қиёфасига эга бўлиши оғир кечяпти, деб. Аслида бу синтетик санъат ривож топиши, ўзининг бадиий шаклларига эга бўлиши учун у мустақил равишда ўсиши, изланиши, халқаро анжуманларда ўз хоҳиши билан иштирок этиб, ҳамкасбларининг фикр-мулоҳазаларини эшитиши, «марказ»нинг доимий назоратидан, таъқибидан қутилиши, ўзининг тараққиёт йўлини топиши, изланиши зарурлиги аён бўлди. Икки бадиий асар мазкур жараён анча оғир ўтаётганини, тажриба етишмаслигини, тақлид кучлилигини ҳам кўрсатди...

Фестивалга раҳмат!

У туфайли узоқ ва яқин юртларда яратилган асарлар билан танишаяпмиз, шу филмлар ҳақида фикр юритиш, катта ва жажжи тақризлар ила муштарий билан ғойибона сўзлашиш имконига эга бўлаяпмиз.

Ҳамидулла АКБАРОВ

Боши биринчи бетда

— Ёшлигимда менга сенинг аждодларинг Ҳиндистондан. Биз маданиятни Ҳиндистондан ўрганамиз, деб уқдиришганди. Мен ҳам шундай деб ишонардим. Ўзбекистонда бўлганимда бу халқнинг санъати, маданияти, урф - одатларини кўрдим, хонадонларда бир дастурхон атрофида ўтириб, бир товоқдан ош едим. Бу мен учун оламшумул бир янгиликдек туюлди. Мен «дастурхон» деган тушунчанинг мусулмон оламида нима учун бу қадар муқаддас саналишини, дастурхоннинг нега бу қадар эъзозланишининг асл сабабини шу буюк халқнинг удумини кўргач тушундим. Одамлар бир дастурхон атрофида жам бўлиб ўтирганда, бир - бирларига меҳри тушар экан. Бир товоқдан таом еганда, бу инсоний меҳр уларнинг қонига сингиб, бир - бирларига қондош дўстга айланар экан. Мен ўзбек халқининг буюклиги, унинг чексиз меҳмондўстлиги, инсонийлиги, ота-она ва ака-укага меҳру оқибати шаклланиш замирини, мурғаклик чоғларидаёқ бир дастурхон атрофида жам бўлиб ўтиришдан бошланса керак, деб билдим. Дастурхон одамларни бирликка чорловчи муқаддас даргоҳ экан.

Покистонда ўзбек галереяси

ЛОК ВИРСА — ХАЛҚ МЕРОСИ ДЕГАНИ

Урф - одатларимиздаги яқинликни кўриб билдимки, менинг аждодларим Ҳиндистондан эмас, Марказий Осиёдан экан. Шу боис мен ўзбек миллий анъаналарининг, санъатининг шайдосига, унинг Покистондаги тарғиботчисига айландим... Сизлар яратган галерея Ўзбекистон — Покистон халқлари дўстлигини амалда намоён этувчи абадий ҳайкалдир. Қилган фидокорона меҳнатларингиз учун минг раҳмат...

Дарҳақиқат, ўзбекистонлик усталар учун бундан ортиқ мақтовнинг ҳожати йўқ. Наққошлардан сўнг ишни миниатюрачи рассомлар ва ганчкорлар давом эттириб, галереяни охирига етказдилар. Ана шу сўнгги ишларни амалга оширган миниатюрачилар Тоир БОЛТАБОЕВ ва Хуршид НАЗИРОВ билан ҳам суҳбатда бўлдик. Уларнинг ҳикояларидан шу нарса маълум бўлдики, охирги безатиш ишларида бу икки уста билан бирга, наққош Мирзафар Болтабоев, ганчкорлар Маҳмуд Қосимов, Равшан Ниёзов, Маҳмуд Абдураҳмонов қатнашганлар.

Бу усталар беш қисмдан иборат деворий суратлар ишлаганлар. Аҳли ҳикмат, аҳли санъат, устоз ва шогирд, аҳли ҳунар каби қисмлардан иборат миниатюра услубидаги бу маҳобатли деворий суратлар нафақат мазмуни, балки ишланиши, ранглар жилоси билан ҳам бир-биридан фарқ қилади.

Ўзбекистонлик усталар, шунингдек, Покистонда ўтказилган Халқаро халқ ҳунармандчилиги фестивалида иштирок этдилар. Ҳар уч йилда бир марта ўтадиган бундай фестиваллар Покистонда кўпчиликнинг диққатини жалб этган. Яна турли мамлакатларан ташриф буюрган меҳмонлар фестивал давомида ўзлари ёқтириб қолган санъат асарларига буюртмалар берадилар, сотиб оладилар.

Мамлакатимиз усталарининг, айниқса, ганчкорларнинг ишлари кўпчиликни ҳайратга солди. Моҳир усталар фестивал совриндорлари бўлишди. Ушбу тадбирнинг энг қизиқарли ва аҳамиятли томони шундаки, унда ҳунармандлар бевосита иш жараёнини намойиш этадилар.

Ҳамюртларимиз ишдан ташқари, Покистоннинг қадимий шаҳарлари бўйлаб сафарда бўлдилар. Айниқса, қадимий обидалар ватани бўлган Лаҳор шаҳри уларда катта таассурот қолдирди. Бобур ва унинг авлодларига бўлган эҳтиромдан бошлари кўкларга етди.

Хуллас, Покистондаги катта музейлардан бирида Ўзбекистон галереяси ташкил этилди. Бу халқларимизнинг янада яқинлашувига, санъатларнинг ўзаро бойишига хизмат қилиши, шубҳасиздир.

Марат ШАРИФ

ДаМ ОлИш

Ҳажвия

— Ҳамма автобусга миндими, жуда яхши. Қани, кетдик. Муҳтарам дўстлар! Мириқиб дам олишни истовчиларга беnуқсон хизмат қилувчи «Саёҳат — роҳат» фирмаси сизнинг хизматингизда. Фирмамиз аъло даражада дам олишга, кўнгилдагидек ҳордиқ чиқаришга юз фоиз кафолат беради! Ҳам арзон, ҳам қулай «Саёҳат — роҳат» фирмасининг имкониятларидан фойдаланиб қолинг! Дам олишни янада хушчақчақ, кўтаринки кайфиятда ўтказиш учун фирмамизнинг вакили сифатида каминаю камтарин бутун саёҳат давомида сиз азизларга бошу қош бўламан. Автобусни нега тўхтатдингиз? «Олдинга юрмаяти, фақат орқа томонга юраяпти?» Ундай бўлса, автобусни буриб олиб, орқаси билан ҳайданг. Қандай бўлмасин, ёни билан юриб бўлса-да, манзилга етиб боришимиз даркор. Ахир одамлар пул тўлаган-а!

— Ҳурматли йўловчилар, хавотир олманглар, керакли жойга, албатта, етиб борамиз. Зерикиб қолмасликларингиз учун яқинда ёзиб тугатган ўн минг мисрадан иборат бўлган «Чимчирим, пумпум» деб номланган достонимни ўқиб бераман. «Ҳожати йўқ?» Бепул ўқиб берганимдан кейин маза қилиб эшитавермайсизлармиi, сизлардан ошу, нон сўрамаган бўлсам. «Тинч ўтирайлик» дейсизлармиi? Бўпти, бўпти.

— Ҳой! Автобусни ойнасини ечиб нима қиласиз? «Деразамни ойнаси синган эди, уйимга олиб кетаман?» Жойига қўйинг. Кўрмаяпсизми, ўзи бор-йўғи биттагина ойнаси қолган. Исмингиз Миқтивой ака эди, янглишмасам, илтимос, жуда оғир экансиз, автобуснинг орқасига ўтманг, олди кўтарилиб кетаяпти. Шундай ўртада туринг.

— Ие автобуснинг бир томони нега қийшайиб кетди? «Битта ғилдираги йўлда тушиб қолибди?» Қанақа ҳайдовчисиз?! Қараб юринг, қолганлари ҳам тушиб кетмасин. Уфф, бу қоп-қора сассиқ тутун қаердан чиқаяпти? «Мотордан?» Э, хайрият-ей, бир бало қилиб етиб келдик. Қани, қани тушинглар. Озод қушдек қанот қоқиб, мириқиб дам оладиган бўлдик. Азизлар, атрофга бир боқинглар, қандай хушманзара, хуш ҳаво. Тўйиб-тўйиб нафас олгинг келади. Шоир айтганидек: «Тоққа чиқдим водариғ. Дам олгани водариғ...»

— Биродар, дарахтнинг пустлоғини бекорга шилаяпсизлар-да! «Уям даво?» Текширувчи келиб қолса менинг теримни шилади-я. Кўп шилманглар, дарахт шўрликлар ҳаммомдаги яланғоч одамга ўхшаб қолаяпти. Тагидан нега арралаяпсизлар? «Ўтин йўқ, қозоннинг тагига ёқамиз!» Тегманглар. Кейин уйга қандай қайтамиз?

—Шляпамни қаёққа олиб кетаяпсиз? «Латта йўқ экан, қозонни ювамиз?» Қозонни ювишга менинг шляпамдан бошқа нарса қуриб қолибдими?! Ўчоқни қазиб бўлдингизлармиi, қозонни ўрнатиб, сув солинглар.

Оҳо, буни қаердан отиб келдингизлар? Тоғдан? Шу тоғ эчкисими? Қойил, шоввозлар! Ўзиям роса катта экан. Мана буни ҳақиқий ов деса бўлади. Қани, бир сонини кесиб, автобусга солинглар-чи, уйда бола-чақа бор, ахир. Сизга ким керак, отахон? «Эчкимни отиб келишди?» Ия, бу ҳали сизнинг эчкингизми? Нима учун бобойнинг эчкисини отдинглар? «Ёввойи эчки деб ўйладик». Бу ерларда ёввойи эчки нима қилсин, тоғнинг баландлиги беш метрдан ошмайди-ку. «Анови тошлар тоғ бўлмай нима» дейсизми? У тошларни биров иморат қураман деб тўплаб қўйган. Эчкининг бўйнида нега қўнғироқ бор деб ўйловдим-а? «Сурувга қараб отдик битта шу эчкига тегди». Яхшиям эчкига тегибди, бобойга тегса нима бўларди?! Оббо мерганлар-ей.

Биродарлар, вақт бўлди, қайтишимиз зарур. Автобус қани? Ҳайдовчи қаёқда? «Маст, ағанаб ётибди». Пиёда қайтамиз. Соғлиқ учун фойдали. Бу йўл яқинга ўхшайди. Қани, кетдик. Тезроқ юринглар, тезроқ. «Адашиб кетдик» дейсизлармиi? Қўрқманглар, ер думалоқ, четга чиқиб кетмаймиз. Юраверсак, яна айланиб, шу ерга келиб қоламиз. Нима дейсиз, икки ойдан бери юраяпсиз, йўлнинг адоғи кўринмайди? Менам ҳайронман. «Миқтивой ака юравериб, 220 килодан 20 килога тушиб қолади?» Ана, табиат қўйнида дам олишнинг фойдаси. «Қандай озсам экан?» деб юрувдингиз.

«Йўлга чиққанимизга уч ой бўлди, кийимлар тўзиб кетди?» Гапингиз тўғри. Ҳувв, ана одам кўринди. Сўранглар-чи, қаерга келдик. Инглизча гапираяпти. Инглиз тили ўқитувчисидир-да. Ҳиндистон деяти? Э, воҳ Ҳиндистонга келиб қолдикми? Бунча кўп юрдик, деб ўйловдим-а. Сайилга чиқиб, Ҳиндистонни ҳам томоша қиладиган бўлдингизлар. Мана буни ҳақиқий дам олиш деса бўлади. Фирмамизга ташаккур айтинглар. Қолаверса, мен билан юрсангизлар, хор бўлмайсизлар. Ҳозир бориб самолётга ўтирамизу ҳайё-ҳув деб беш соатда Тошкентда бўламиз.

САВОЛГА ЯРАША ЖАВОБ

* * *

— Ҳавода кислород кўпроқ бўлиши учун нима қилиш керак?
— Оз-оздан нафас олиш керак.

* * *

— Билмайсизми, бу икки йигитнинг қайси бири куёв?
— Анави, хафа ҳолда тургани. Кулиб тургани келиннинг отаси.

* * *

— У нимадан ўлди?
— Гулчамбарларни ўқи: «Севимли хотинидан», «Дўстларидан», «Қўшниларидан».

* * *

— Келин-куёв ЗАГСдан ўтгани боришаётганда нега бир-бирининг қўлидан ушлаб олишади?
— Таомили шунақа. Боксчилар ҳам жангдан олдин бир-бирининг қўлини ушлашади-ку.

* * *

— Кеча дўконингиздан сотиб олган стулим нега бир кунга етмай синиб қолди?
— Кимдир ўтирган бўлса керак-да.

* * *

— Нега котлетни ҳар хил ҳажмда пиширяпсан?
— Кеча ўзинг турли хил овқат пиширишимни талаб қилдинг-ку.

* * *

— Қайси китобнинг хотимаси энг аянчли?
— Пули тугаган омонат дафтарчанинг?

—Дўкон хусусий бўлса яхши экан. Дорини хоҳлаган нархда сотарканман.

Рассом М. УНГАРОВ

БЎЙИ БАРАВАР КИТОБ ЁЗГАН ШАХМАТЧИ

Республикамизда шахмат усталари кўп. Лекин ҳам шахмат устаси, ҳам унинг тадқиқотчиси, ҳам ташвиқотчиси, бутун умрини шу соҳага бағишлаган одам битта бўлса керак. Бу Мамажон ака Муҳиддинов.

У киши бугун 70 ёшга тўлдилар. Аммо ўша 70 йилнинг бир лаҳзаси ҳам бесамар ўтмаган, десам хато қилмайман. Қилган ишлари, эришган ютуқлари, ёзган китоблари ю мақолалари гувоҳ бунга.

Биз ўзгалар эришган ютуқлардан ҳайратланишга ўрганиб қолганмиз. Балзагу Толстойларнинг ўн минглаб варақ китоб ёзганини биламиз

Қутлаймиз!

Уларнинг талантига, қобилиятига, тиришқоқлигига қойил қоламиз. Мамажон Муҳиддинов ҳам 24та катта-кичик китобга жамланган 240 босма табоқ асар ёзди. 100 босма табоқ китобларни таржима қилди. Буларни қалаб чиқсангиз баландлиги Мамажон аканинг бўйи билан бемалол тенглашади. Ўз китоблари 264900, таржималари 94200 нусхада босилиб чиқди. Буларни бир жойга жамласангиз эса... Яна газета ва журналларда босилган 5 мингдан кўпроқ мақолалари бор. Телевизору радиодаги чиқишларичи?

Ҳайратланарлиси шундаки, ёзувчилик, таржимонлик, журналистлик Мамажон Муҳиддиновнинг асосий машғулоти эмас. У шахмат ташвишларидан, мусобақалару турнирлардан бўшаган пайтларида ёзади. Лекин кўриниб турибдики, унча-мунча ёзувчидан сермаҳсул ишлабди.

Мамажон Муҳиддинов том маънода шахмат тарғиботчисидир. У 60-йиллардаёқ биринчи шахмат дарсликларини ёзган эди. Кейин ҳам шахмат ҳақида кўплаб китоблар битди. Лекин биронтасини китоб дўконларидан топа олмайсиз. Унинг асарлари айрим ёзувчиларникига ўхшаб китоб дўконларини хира қилиб ётмайди.

Мамажон ака шахматчи сифатида ҳам жуда машҳур. У 12 ёшида болалар ўртасида Фарғона вилояти чемпиони, 1952, 1954, 1957 ва 1965 йилларда республика чемпиони деган юксак унвонни қўлга киритган. У жуда кўп халқаро мусобақаларда қатнашган ва ҳаммасида совринли ўринларни эгаллаган. 1957 йилда Марказий Осиё республикалари шахматчилари ўртасида биринчи бўлиб спорт устаси унвонини олган.

У киши сўнгги 40 йил мобайнида республикамизда ташкил этилган ва ўтказилган барча ўнлаб йирик ҳамда нуфузли мусобақалар ва тадбирларга бош-қош бўлди. Чунончи, Осиё мамлакатлари биринчи халқаро турнири (1959), Ҳиндистон-Ўзбекистон дўстлик матчи (1956), Азмиддин Хўжаев мемориаллари (1977-1989), Хотин-қизлар фестивали (1972-1978), Биринчи хотин-қизлар халқаро турнири (1974), Жаҳон шахсий биринчилигининг минтақавий турнири (1995) шулар жумласидандир.

Мамажон Муҳиддиновнинг унвону лавозимларининг ўзини санашга анча вақт керак. У Ўзбекистон Республикаси шахмат федерациясининг биринчи вице президенти, республикада хизмат кўрсатган мураббий, спорт устаси, жисмоний тарбия ва спорт аълочиси, халқаро ҳакам, тарих фанлари номзоди, муҳандис, Ўзбекистон Ёзувчилар ҳамда Журналистлар уюшмалари аъзосидир.

Мамажон ака 70 ёшга тўлдилар. Ажойиб шахмат фидоийсини барча мухлислари номидан муборакбод этамиз.

Беккул ЭГАМҚУЛОВ

Ўроқ РАВШАН

«МОРЕНА КЛАРА»НИ КЎРИБ...

Тан бераман, онгимизга таъсир қилдингиз,
Мухлисларни ТВ-1 га асир қилдингиз,
Гоҳи қўшиб, гоҳи бўлиб каср қилдингиз —
Қойил, Лотин Амриқосин санъаткорлари.

Бизларнинг ҳам юлдузимиз, ойимиз бисёр,
Бойвачча-ю саховатли бойимиз бисёр.
Шу сабабли тўйларимиз, чойимиз бисёр,
Қойил, Лотин Амриқосин санъаткорлари.

Эмиляно ўзбек бўлса тутар эдими,
«Қизим» сўзин ўн саккиз йил кутар эдими,
Ўғил кўрмай бу дунёдан ўтар эдими?
Қойил, Лотин Амриқосин санъаткорлари.

Бизларда ҳам Валентиндек йигитлар бисёр,
Лекин унга ўхшамайди — йўл қўймайди ор,
Ки ўзбеклар ўзига бек, ёвқур, шиддаткор.
Қойил, Лотин Амриқосин санъаткорлари.

Эвхиняни ўғли томон қувмасму бизда,
Бошқа аёл гулдай фарзанд тувмасму бизда,
Тўйларида ўнта новвос сўймасму бизда.
Қойил, Лотин Амриқосин санъаткорлари.

Бўй қизларни тезроқ эрга берар эдик биз,
Тўйларида пуллар сочиб терар эдик биз,
Палоҳмоннинг тоши дебон юрар эдик биз —
Қойил, Лотин Амриқосин санъаткорлари.

Магда қурғур маст бўлганда маст бўлдингиз сиз,
Лес Андролар паст бўлганда паст бўлдингиз сиз,
Ки нокасга қарши битта даст бўлдингиз сиз,
Қойил, Лотин Амриқосин санъаткорлари.

Линдахонни кўрсам қоним кетади қайнаб,
Ки танноз қиз ютар экан гар берса чайнаб
Зеро унга ўхшамайди сираям Зайнаб,
Қойил, Лотин Амриқосин санъаткорлари.

Ў, икки ўт орасида ёнди Женифер,
Юрагида кир сақламай, сақласа-да сир.
Шу дилбарни ўпиб қўйинг менинг учун бир,
Қойил, Лотин Амриқосин санъаткорлари.

Кларани севиб қолдим мен ҳам юракдан,
Ки уни деб Ўроқ Равшан ташлар теракдан,
Ундай гўзал топилмайди Шош, Шагаракдан,
Қойил, Лотин Амриқосин санъаткорлари.

Шу кино деб хотинимдан, уйимдан кечдим,
Кўни қўшним, хелу хешим — тўйимдан кечдим,
Тун уйқумдан, эрталаб иш жойимдан кечдим,
Қойил, Лотин Амриқосин санъаткорлари.

Рассом О. ВОСИХОНОВ

КЎЙЛАКНИНГ БАҲОСИ БИР ЎПИЧ

Иван ишдан қайтгач телевизор қўйди. Биринчи дастурда Брежнев нутқ сўзларди. У иккинчи дастурга олди, бу ерда ҳам Брежнев. Учинчи дастурга буради, бунда ҳам ўша нутқ. Иван жаҳл билан тўртинчи дастурга олди. Бу ерда хавфсизлик хизмати полковниги ўтирар ва қўлини бигиз қилиб бақирарди:

«Ҳа, бош котибнинг нутқи ёқмай қолдими?»

* * *

Икки бола бир-бирига мақтанмоқда:

— Менинг отам сенинг отангдан бой.

— Менинг отам эса ақлли.

— Менинг отам сенинг отангга жуда кўп қарз берган.

— Менинг отам ўша қарзларни ҳеч қачон қайтармайди.

* * *

Чукча дўконга кириб деди:

— Сизларда рангли телевизор борми?

Жаҳон кулади

— Бор.

— Менга битта яшилидан бериб юборинг.

* * *

Бир чиройли қиз етмиш ёшли бувиси билан дўконга кирди ва сотувчига бир кўйлакни кўрсатиб сўради:

— Неча сўм?

— Бор-йўғи бир ўпич, — деди сотувчи ҳазиллашиб.

Қиз кўйлакни олди ва сотувчига деди:

— Ҳақини бувимдан оласиз.

* * *

Хрушчев чўчқа фермасида бўлди. У ерда олинган сурат газетада босилаётганда қандай тагсўз ёзиш ҳақида баҳс бўлди:

— Хрушчев чўчқалар орасида, деб ёзиш керак, — деди бир мухбир.

— Йўқ. Чўчқалар Хрушчев атрофида, деб ёзиш керак, — деди иккинчиси.

Эртаси куни газетадаги сурат тагида шундай тагсўз ёзилган эди:

— Чапдан тўртинчи ўрток Хрушчев.

Русчадан
Б. УММАТОВ таржимаси

ЭЪЛОН

Ўзбекистон Бадиий Академиясининг Республика тасвирий ва амалий санъат лицейи 5-синфга тасвирий ва амалий санъатга қобилияти бор, яхши ўқиган ва соғлом бўлган ўқувчиларни қабул қилади.

Шунингдек, 5-синфдан 10-синфгача бўлган бўш ўринларига ҳам ўқувчилар қабул қилинади.

Мусиқа бўлимига 7 ёшга тўлган, мусиқа санъатига лаёқати бор бўлган ўғил ва қизлар қабул қилинади.

Аризалар 1997 йил 1 майдан 31 майгача қабул қилинади. Қабул имтиҳонлари 10 июндан бошланади.

Ўқув юрти манзили: 700152. Тошкент шаҳри, А. Икромов тумани, 22-мавзе, 1 «А» уй.

2, 33, 41, 77, 78, 87 автобусларнинг, 13-троллейбуснинг Москва остонаси (Подмосковная) бекати. Телефонлар: 74-92-21; 74-96-44.

ЭКРАН ЯНГИЛИКЛАРИ

КАТТА ЭКРАНДА КЎРИНГ

«АЧЧИҚ ТУРП-2»

Комедия жанрида суратга олинган бу фильм ўтган галгисининг бевосита давоми бўлиб, картина қаҳрамони сотувчидан: «Нимага бозорда ширин татиган турп уйга борғач бемаза бўлиб қолади?», деб сўрайди. «Мазаси қочмаслиги учун харидни таксида олиб кетиш керак», маслаҳат беради унга сотувчи... Саргузаштларга ғоят бой бўлган бу томошанинг сўнгги, ҳаммасига Анвар Обиджон айбдор, деган хулоса билан якунланади.

Бош ролларда: Арнолд Қорақулов, Силвестер Исмоилов, Шарл Тош, Сўтақўзи Сигал.

«Олтиариқфилм» маҳсулоти.

«ПУЛНИНГ КУЧИ»

Шубҳасиз, томошабинлар меҳрини қозонадиган бу картина фавқулодда кескин ҳолатда бошланади: қорли-ёмғирли кунлардан бирида йўғон савдогар хотин маккажўхори қаламчасидек чиллашир савдогарваччани сийнабандининг орасидан суғурган... бир бойлам доллар билан қулоқ-чаккаси аралаш тортиб юборади. Йигитча икки марта салто, бир марта вовайлато қилиб шилтага ўтириб қолади...

Бош ролларда: Арнолд Исмоилов, Силвестер Қорақулов, Сигал Тош, Ойбодоқ Бордо.

«Тижоратфилм» маҳсулоти.

«МАРСЛИКЛАР УЧУН ҚЎЛПАЙПОҚ»

Хотин эрининг туғилган кунига қўлпайпоқ совға қилади. «Бу қаерники?» сўрайди эр оғзи ланг очилиб. «Хитойники!», дейди хотини фахрланиб. «Уларнинг панжалари... олтитами?», ҳайратланади эр. «Улар шу даражада ривожланганларки, — дейди хотин оғзининг таноби қочиб, — ўзларидан орттириб, энди олти панжали марсликлар учун пайпоқ ишлаб чиқаришяпти экан». «Унда... нимага бизларга сотишяпти экан?» — бошини қашлайди «дўлворгина» эр...

Ролларда: Эори Норрис, Джеки Чўтбоев, Панжи Депарде, Ойбодоқ Гурченко ва пайпоқ сотувчи хотинлар.

«Импортфилм» маҳсулоти.

«ОЙНАИ ЖАҲОН»ДА КЎРИНГ:

«МОМАҚАЙМОҚ КЛАРА»

Ҳаммани танг қолдирган бу филмнинг давоми сизни яна биронта «соғи йўқ» қаҳрамонлар оламига қайта етаклайди: қасамхўрлар, дағдағабозлар, теша тегмаган ҳақоратлар, бошдан-оёқ қичқириқ, эҳ-ҳе... Ажойиб топилмалар: янги қаҳрамон — янги ўйнаш, эскиси — эски ўйнаш ёки аксинча. Хуллас, қутурган буқадай эркаклару мов мушукдай эҳтиросли аёллар муҳаббат рейтингларини юксалтириш учун тағин муқаддас жангга отланадилар. Филмни томоша қилаётиб, беихтиёр кўнглингиздан «занжи аёллар қачон ҳужумга ўтаркинлар», деган фикр ўтса ажаб эмас.

Бош ролларда: Момақаймоқ Клара, Валентин Айгир, Ҳусан Хосе, Магдалена Мов, Афзал Овозберди ва бошқалар.

Ҳа, айтмоқчи, Линда ролида Габриэла Сувонова илк бор «рақс»га тушган.

«Энг яхши филм» маҳсулоти.

Сухроб ОЧИЛОВ

БИЛДИРИШ

13 май куни соат 11, да Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида Анвар Эшоновнинг хотира кечаси ўтказилади. Хотира кечасига марҳум адибимизнинг сафдош биродарлари, қариндош-уруғлари, шогирдлари ва мухлисларини таклиф этамиз.

Манзилимиз: Жавоҳарлаъл Неру кўчаси, 1-уй. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва Адабиёт жамғармаси уюшма аъзоси Эркин Сиддиқовга онаси
Махсума Иззат СОЛИҲ қизи
вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор қилади.

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ
ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI
1997 йил

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона телефони— 33-52-91
* * *
«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Навбатчи муҳаррир —Мукаррама МУРОД қизи

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

Рўйхатдан ўтиш тартиби № 24. Буюртма Г. — 0352. Ҳажми — 3 босма табоқ. Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди. Индекс 64593. 1 2 3 4 5 6